

ארנה קזין
על הנוחות

ארנה קזין .....

ארנה קזין
על הנוחות

בבל

On Comfort
Orna Coussin

סדר ועימוד: אילנה לאסרי
מונטז' ולוחות: פ.מ. קדם דפוס
הדפסה: טופ פרינט בע"מ

© 2008 כל הזכויות בעברית שמורות

להוצאת בבל

ת"ד 59142, תל אביב 61591

www.babel.co.il

ולמשכל הוצאה לאור מיסודן

של ידיעות אחרונות וספרי חמד

ת"ד 53494, תל אביב 61534

www.ybook.co.il

info@ybook.co.il

מסת"ב ????

דאנאקוד 462-349

נדפס בישראל תשס"ח / 2008

סדר הרשימות

9	שלום וסליחה על אי־הנוחות הזמנית
13	שתו מים 1. הבאר
17	בילבי בנעלי קרוקס
31	ובנוח להם ישובו לעשות רע
35	הבית עלי אדמות
47	הבעיה בסלון של איקאה
61	שתו מים 2. המעיין
65	אל הצימר
73	הפיליפינית עשתה את שלה
85	שתו מים 3. הגוף
89	הניתוח והדיאטה

93	.....(השימושי) לידותי למשתמש
109	..... לעיכול קלות חדשות
121	..... הפלטיק.4 מים שתו
125	..... מחסן תשעה חודשי
129	..... לא עומדים בתור
137	..... החיים באמצע מחסומים
143	..... הנוחות על תרבות הערות
151	..... בבית, להרגיש בבית
153	..... ואי-נחת מין, זהות
161	..... התנגדויות דבר – אחרית
169	..... מקורות
173	..... תודות

“תרבות אינה נס; היא לא נחתה עלינו משמים.

אנחנו יוצרים אותה”

מרי מירגלי, חיה ואדם

שלום וסליחה על אי־הנוחות הזמנית

זהו חיבור על נוחות. לא על נחת הרוח, אלא על מה שמניח את הדעת. על המאמצים האדירים שמשקיע האדם כדי להרגיש נוח.

גיבוריו של החיבור הם בני המעמד הנינוח שבינינו, שחותרים בלי לאות לשכלל תרבות עתיקת יומין המושתתת על יחסי אדון ועבד – בין תאבי הנוחות שיכולים להרשות אותה לעצמם ובין אלה שעמלים למענם כדי לעשות להם את החיים נוחים. וכיוון שבנוחות עסקינן, זהו גם חיבור על גוף האדם, משכנה של הנוחות, הסיסמוגרף שלה; הגוף שבאופן פרדוקסלי מוקף כל העת מסרים שמטרתם לגרום לנו להרגיש לא בנוח בו ואיתו.

קל לשרטט את הקדמה האנושית במונחים של נוחות: משחר ההיסטוריה לא חדל האדם מניסיונותיו להשתלט על הטבע כדי להכניעו לצרכיו ולשיפור חייו, וככל שהציוויליזציה מתפתחת, כך החיים נוחים יותר. אנחנו מבקשים ללא הרף להשקיט את אי-הנחת הקיומית – זה הרחף שמניע אותנו, זהו טעם החיים, אבל את אי-הנחת משקיט רק המוות. הנה הפרדוקס שבנוחות: האדם שמכניע את הטבע מכניע בו-בזמן גם את עצמו.

“אני אנוח בקבר”, אמרה פעם בצדק האם “הפולנייה”, שלא ידעה מנוח לנפשה; אלא שאנחנו, לעומתה, רוצים את המנוחה עכשיו – מנוחת הגוף והנפש – וכבר לא מתביישים בכך. הזרם המרכזי בתרבות הישראלית אינו תובע עוד מגיבוריו להיות חלוצים, חרוצים, פורצי דרך, בוני אומות, מחפשי אוצרות, ממציאי המצאות או מתקני עוולות חסרי מנוח. אנחנו נדרשים להיות צרכנים פעילים ושמחים ותו לא. אנחנו רוצים להשקיט עכשיו את נפשנו ואת מצפוננו, לעשות לנו חיים קלים ונעימים. לא להתאמץ ולא להתייסר, להתיישב באתר המנוחות עוד בעולם הזה. וכך אנחנו מתים, או לפחות נרדמים, בעיצומם של חיים. “אני מכיר את מבקשי המנוחה”, כתב ניטשה, “על פי העצמים האפלים המרוכים, שהם מציבים סביבם: הרוצה

לישון מאפיל את חדרו, או זוחל לתוך מערה¹.
בהאפלה הזאת של החדר ושל המערה עוסק החיבור
שלפניכם.

---

¹ המדע העליון, בתרגום ד"ר ישראל אלדר, שוקן 1985.

שתו מים 1. הבאר

ליד שולחן האוכל באפולית המטבח עומדים דוממים כדים כחלחלים, מלאים מי מעיין צלולים של מי עדן. השליח בחליפה הכחולה השאיר אותם על מפתן ביתי ביום רביעי, מועד החלוקה החודשי הקבוע. כך זורמים אלי, כמעט מאליהם, מים נקיים היישר ממעיין סלוקיה ברמת הגולן, תמורת 134 שקלים ו-29 אגורות בחודש, בהוראת קבע. גן עדן.

אני לא צריכה לזוז. לא צריכה לשתות מהברז מים מרירים בטעם כלור. לא צריכה להוסיף לימון כדי לשפר את הטעם. לא סוחבת שישיות של בקבוקים. כמעט אף פעם אינני צמאה. נוח לי.

אבל בזמן שהמעייין הפרטי של מי עדן מרווה את צימאוני ומשקיט את נפשי, נמלחים ונאלחים המים של אקוויפר החוף: הולכים ומזדהמים המים האגורים במאגר התת-קרקעי, שמתפרש מעזה בדרום ועד חולות קיסריה בצפון, כ-120 קילומטרים אורכו וכ-15 קילומטרים רוחבו, מהים התיכון במערב ועד לרגלי ההרים במזרח. מי הגשמים ועורפי ההשקיה, שחלחלו בין שכבה עליונה של אבן חול גירית לבין שכבה תחתונה של חרסית אטומה, הם מי התהום שמהם אנחנו שואבים לשתייה. והנה, ממש תחת אפנו, המים האלה התעפשו זה כבר והיו למי אפסיים. "כ-63 אחוז מהמים הנשאבים מאקוויפר החוף אינם עומדים בתקן הרצוי לאיכות מי שתייה", קובע דו"ח נציבות המים והמשרד לאיכות הסביבה.

אין מדובר בתופעה מקומית בלבד. מי התהום בעולם הולכים ומתקלקלים, ולמיליארד בני אדם אין גישה למי שתייה נקיים (לפי דו"ח של מכון WorldWatch, שהתפרסם בראשית 2007). בכל העולם, הימות, הנהרות, האגמים והבארות נשחתים, מורעלים וגוססים. זה קורה בגלל הזנחה. בגלל זיהום. בגלל התנערות מאחריות ציבורית. רק במעיינות הרבים מספור שנמסרו לבעלותן הפרטית של חברות ענק כמו מי עדן עוד שומרים על

ניקיון המים ועל תפוקה סדירה וגבוהה.
התופעה הזאת עשויה להעציב עד עומק הלב. וגם
להדאיג אותנו, אם לא להבהיל ממש. הידלדלות מקורות
המים – האופן האלים והשיטתי שבו אנחנו יורקים לבאר
שאנו שותים ממנה – אמורה לעורר אותנו למחשבה,
לדיבור ולפעולה. בנפשנו עשויה לנקר, נניח, השאלה: מה
ישתו ילדינו בעתיד? אלא שהשאלה לא מנקרת והמחשבה
לא מתעוררת. כי לעזאזל הבאר. ממילא אנחנו לא רואים
אותה. ונוח לנו. אנחנו לא צמאים. הביתה הגיעו בשקט
מים מינרליים טובים בבקבוקים כחלחלים.

בילבי בנעלי קרוקס

בתחילת אוגוסט 2006, בעיצומה של המלחמה בלבנון, נזכרתי פתאום בבילבי. היו אלה ימים של הסכמה ציבורית מקיר לקיר בישראל: תמיכה גורפת במלחמה בראשיתה התחלפה בהתנגדות גורפת למלחמה עם סיומה. ראשי כולם הנהנו באחידות, קשה היה להשמיע או לשמוע קול אחר.

באותם ימים משך את תשומת הלב קונצנזוס נוסף, אחר, ובגובה הרצפה: פתאום כמעט כולם סביבי, ברחובות ובבתי קפה, במשרדים, בחנויות ולאורך החוף, נעלו נעלי

קרוקס.² ונועליהן, גברים ונשים כאחד, לא הפסיקו להלל ולשבח את הנעליים הגסות והצבעוניות, רובן כתומות ואפורות, חלקן צהובות וכחולות, ולשכנע את כל השומע שאין נוחות מהן, חייבים לנסות, אין שום סיבה להתנגד לאופנה.

נזכרתי אז בבילכי לא-כלום (או בשמותיה האחרים, גילגי, בילכי בת-גר, Pippi longstocking, ובמקור Pippi (Långstrump), גיבורת ספרי הנעורים של אסטריד לינדגרן השוודית, הילדה החצופה, המקסימה, בעלת הכוחות, שהציתה את דמיונם של המונים ברחבי העולם. ראיתי אותה בדמיוני מסתובבת לה בעולם עולצת וקופצת, ולרגליה זוג נעלי קרוקס צהובות.

² הנעל אכן התפשטה בישראל בחודשי הקיץ של אותה שנה. עמוס הורוביץ, יבואן קרוקס בישראל, אף נבחר כמועמד לתואר "איש השיווק של 2006" בכנס השיווק והמדיה הישראלי השנתי, בזכות תרומתו המשוערת להצלחת ההפצה של הנעל בישראל באמצע 2006. בנימוקים לבחירה צוין כי השיווק הצליח בלי שום אמצעי פרסום מהסוג הרגיל.

בילבי בקרוקס? במחשבה ראשונה זה לא ייתכן. בילבי מצטיינת בייחודיות ובמקוריות. היא חיה לבדה עם החיות שלה בבית ריק בלי הורים, עושה כרצונה, מרדדת בצק על הרצפה, זורקת חביתיות לתקרה, סועדת במטבח מבולגן עם הסוס ועם הקוף. היא העצמאית והאנרכיזם בהתגלמותם. היא בטח לא היתה נועלת נעליים שכולם נועלים. זה לא הסגנון שלה.

אבל במחשבה שנייה, דווקא די קל לדמיין את בילבי נועלת את הנעליים הפשוטות והמתוחכמות האלה, שאינן מצטיינות ביופי "נשי" מסוגנן ואינן נאמנות לשום צו אופנתי מכביד ומעיק, אלא כל-כולן המצאה מבריקה, מלאת תושייה, מהסוג שהיה מלהיב את שכלה ומבטא את ערכיה.

כי בילבי אוהבת להמציא המצאות כדי שיהיה לה נוח. כשהיא רוצה לשטוף את הבית, היא מצמידה מברשות לרגליה, שופכת דלי של מים וסבון על הרצפה ומחליקה לה בנחת ובמשובה, כאילו היו אלה גלגליות. כשהיא מתכוננת לאכול את הדייסה שלה, היא משתרעת על השולחן, מניחה את הקערה על הכיסא ואוכלת בשכיבה. "אף אחד לא יגיד לה לשבת זקוף". וכשטומי, הילד השכן, שואל אותה, "בילבי, תגדי, בעצם, למה את נועלת נעליים גדולות כל כך?" היא עונה: "כדי שאוכל לנדנד

את אצבעות הרגליים". ככה נוח לה. נוח לה גם לישון כשרגליה על הכר וראשה מתחת לשמיכה; "כך נוהגים לישון בגואטמלה", הודיעה, וזו השיטה הכי טובה לישון. וככה אני יכולה לנדנד את אצבעות רגלי גם בשנתי".

כן, בילבי עושה אך ורק מה שנוח לה. ואפשר להניח שלפיכך היא היתה תומכת בשביעות רצון בקו המחשבה של אנשי חברת קרוקס, כי הדבר הראשון שהם אומרים (באתר הרשמי שלהם) על הנעליים שלהם הוא שהן "סופר-נוחות". והם גם מנמקים: הן "כמעט חסרות נוכחות – הן שוקלות לא יותר מ-170 גרם". והן "מאווררות ושומרות על קרירות הרגליים". ו"קל לתחזק אותן – מעבירים מטלית והן נקיות". והסוליות שלהן בנויות בטכנולוגיית חלל שמבטיחה שהן לא יחליקו. "ואפילו", מצוין שם, "הן עשויות מחומר אנטי-בקטריאלי ונוגד ריחות". אין סיבה להסיר אותן. אפשר לישון בהן במיטה. להניח את הרגליים על הכר ולנדנד את אצבעות הרגליים בדיוק כמו בילבי. למה לא?

כמוכן, אופנת נעלי הקרוקס אינה התופעה הצרכנית הגורפת ביותר שניכרת בעיר. כמעט מיותר לציין שבאותם

רחובות ובתי קפה, משרדים וחנויות, ולאורך אותו חוף, הכול, בלי יוצא מן הכלל, נושאים בידיהם, בכיסיהם או בתיקיהם טלפון נייד. וכמעט כולם קוראים ידיעות אחרונות ורואים חדשות ערוץ 2 וכוכב נולד. ובכל זאת, האופן שבו קרוקס הפכו למותג הנעליים שננעל על רגלי כול – נשים וגברים, צעירים ומבוגרים, ילדים וילדות, מסוגננים ומרושלים, אמידים ומשתכרים בקושי – מצדיק תשומת לב מיוחדת. משום שנעליים הן פריט לבוש אישי ואינטימי. ונעליים היו מאז ומעולם סמל סטטוס, מעין כרטיס ביקור, דרך ביטוי מעמדית ואופנתית. ולכל אירוע מתאימות, לכאורה, נעליים מסוג שונה. אז איך ייתכן שכולם ינעלו, בלי סייג ובלי הפוגה, נעליים זהות, שמייצרת חברה מסוימת אחת, במגוון מצומצם של צורות וצבעים, ועוד נעל חסרת חן במיוחד?³ זה כבר ממש ראוי לעיון.

³ נעל הקרוקס מזכירה אולי את כפכפי העץ ההולנדיים, שפשטו בישראל בשנות השבעים כמו מגפה, ואפשר לחשוב שמדובר פשוט באופנה חוזרת. אלא שבאותם ימים, כך נדמה, היתה זו הפשטות המובהקת של הכפכף שמשכה את הלבבות, ולישראלים באותן שנים לא הפריעה העובדה שהכפכפים קשיחים, שקשה לנוע בהם במהירות ושאינם נוחים. היום מדברים על "הקונספט של קרוקס", שהוא: "מקסימום נוחות באפס עיצוב", לפי אחת מהגדרות.

ההצלחה של קרוקס היא עולמית, ולכן זו ודאי תופעה בעלת היבטים אוניברסליים. הנה למשל, אדולף לוס, ההוגה והאדריכל, הצביע על מתאם בין גודל כף הרגל ובין המעמד החברתי: בעידן האצילים, כתב לוס ברשימתו המשעשעת "מנעלים" מ-1898,⁴ כפות הרגליים שבאופנה היו קטנות, והתאימו למנהג האבירים לרכוב על סוסים. ו"כשהבורגנים העירוניים הולכי הרגל עלו לגדולה, כף הרגל הגדולה, הרחבה, של נשואי הפנים הפוסעים בצעדים מדודים – היא שנעשתה אופנתית". הרגל מתרחבת לפי קצב ההליכה, הסביר לוס: "ההשתרכות האיטית הביאה להתרחבות כף הרגל, בעוד שההליכה המהירה גורמת, כתוצאה מהתפתחות הבוהן הגדולה, להארכת כף הרגל". נעל נוחה ורחבה כמו קרוקס, אם כן, לפי ההיגיון של לוס, היא פשוט נעל בורגנית לעילא, של אנשים שאינם ממהרים לשום מקום.

⁴ אדולף לוס, דיבור לדיק, למרות הכול. בתרגום אריה אוריאל, כבל 2003.

ואולם כדאי לזכור כי הנוחות שלוס מדבר עליה היתה שמורה כל השנים בעיקר לגברים. מה שמרשים וחדשני במיוחד בתופעת הקרוקס הוא שגם נשים נהנות מהאופנה הנוחה הזאת, וללא עוררין. כפי שמסבירה לינדה אוקיף בספרה על ההיסטוריה של אופנת הנעליים (נעליים, הוצאת Workman, 1996), נעליים נוחות לנשים תמיד עוצבו בתחילה לגברים, ורק אחר כך, כעבור שנים, ובשוליים, אומצו על ידי נשים ויוצרו בשבילן. מהסניקס של קדם שפותחו לגברים ב-1917, דרך אולסטאר של קונברס מ-1919 ועד האש פאפיז שיצאו לשוק בשנות החמישים וסנדלי בירקנשטוק הנוחים – אמירה של התנגדות לאופנה שראתה אור לראשונה ב-1967. בתווך היו גם מוקסינים ונעלי בלט, ונעלי אוקספורד ומגפי "דוק מרטנס". "אלינור רוזוולט, אשת הנשיא, הפתיעה והשפיעה כשנעלה נעלי אוקספורד נמוכות ונוחות, בלבוש רשמי, בשונה מהמקובל. קתרין הפבורן ומרלן דיטריך יצרו אווירה חידתית ונועזת כשהקפידו על נעליהן הנוחות", כותבת אוקיף. ולנו, כמובן, היתה גולדה.

אבל בזרם המרכזי של תרבות המערב, עד לשלהי המאה העשרים, נשים לא נהגו להלך בנעליים נוחות ורחבות. הערכים האסתטיים ששלטו בלבוש של נשים בנות מעמד

הביניים בסוף שנות החמישים היו מחמירים מאין כמותם. מישהו מדד פעם ומצא כי עכוזה של אישה הנועלת נעלי עקב גבוהות בולט לאחור ב-25 אחוז יחסית לתנוחת העמידה שלה כשהיא יחפה. נשים התבקשו להבליט את החזה בלבושן ובנעליהן, להכניס את הבטן, להוציא את הישבן, להאריך את הרגליים ולמתוח את הצוואר; לטופף במקום לצעוד. לענטז במקום להתקדם. נעל העקב היתה מאז ומעולם סמל לנשיות והגילום שלה. היא לא נועדה לסייע לנשים להגיע ממקום למקום, אלא התבקשה להצר את צעדיהן ואת גזרתן, ולעשותן חפץ נאה למתבונן. ארמה בומבק, האמריקאית בעלת הטור ההומוריסטי שהרבתה לכתוב על חיי נשות הפרוורים, העירה פעם: "אם הנעל לא מכאיבה לך, את יודעת שאין לה שום סגנון" – וזו נחשבה במשך שנים רבות אמירה חצופה.

את המגמה הזאת החמירה הנעל בעלת העקב הדק והגבוה, ה"סטילטו" (פגיון, סכין קטנה, באיטלקית), שבאה לעולם האופנה ב-1953 (לא ברור מי המציא אותה ראשון, רוג'ה ויווייה בפריז או קבוצה של מעצבים ברומא) ומאז לא הפסיקה לעשות צרות. "טבעו החודר, הנוקב, של העקב עורר מהומה בכל מקום שהגיע אליו – הוא הזיק לאריחי רצפה, ולפעמים לרגליהם של אחרים, הצית

כעס ועורר פניקה מוסרנית", כותבת קרוליין קוקס בספרה סטילטו, החוקר את ההיסטוריה של הנעל הנחשקת, שהיתה לאובייקט פטיש ראשון במעלה.

בתחילת דרכו הזהירו רופאים מפני העקב הדק והתלול (עשרה סנטימטרים בגרסה הקלאסית), וחברות תעופה אסרו על נשים לעלות למטוס כשהן נועלות אותו לרגליהן לבל יקרעו את השטיח; נעלי העקב סימלו תוקפנות, מיניות מוחצנת ומרדנות שובבה – אך עד מהרה הפכו לנעל חובה במלתחה של כל אישה אופנתית (כמו שמתארת זאת לינדה אוקיף), ואם אפשר לשפוט לפי הסדרה הפופולרית סקס והעיר הגדולה, נראה שלא הרבה השתנה מאז גם במפנה המאה ה-21.

והנה בכל זאת השתנה משהו באחרונה. בתחילת 2005 יצאה מיוצ'ה פראדה, מעצבת אופנת העילית המובילה, בהכרזה במגזין ווג כי "הגיע קץ עידן הסטילטו". ב-2006 דיווחה ג'ודי גורדון, עורכת האופנה של המגזין טודיי ברשת אן-בי-סי האמריקאית, כי אנחנו בעיצומה של "מתקפת השטוחות", "כי היום שטוח ונוח זה שיק, היפ וטרנדי!" וכלל לא משנה "אם את ספורטיבית, מעודנת, מתוחכמת, או חייבת להיות באופנה – מצאנו את השטוחות שמתאימות לך!". שלוש שנים לפני כן דיווחו

בהתפעלות עיתונאי אופנה שסיקרו את שבוע האופנה בפריז, בינואר 2003, כי "מוזר, אבל עורכות ירחוני האופנה התנמכו – הן ירדו מנעלי הסטילטו שלהן, וכבר אינן מורמות מעם"; נקישות העקב על הרצפה נאלמו, כי "הטרנד היום על המסלול הוא נוחות, ולא רק מיוצ'ה פראדה הביאה לעולם את 'הלבנות השטוחות'... כיום מיטב מעצבי העילית מציעים את ההצעות המיוחדות שלהם ליופי בריא".

נעל הקרוקס באה אפוא לעולם ברגע הולם מבחינת יחסן של נשים לכפות רגליהן. הלגיטימציה של הנעל הנוחה לנשים היא בלי ספק מטרה והישג של התנועה הפמיניסטית, וקשה להפריז בחשיבותה. היכולת של נשים ללכת ביציבות ובלי כאב לא היתה מובנת מאליה במשך רוב רובה של המאה העשרים, ועדיין אינה משאת נפש של כל הנשים. העובדה שאין עוד התנגשות הכרחית בין מה שאופנתי ובין מה שנוח היא התפתחות תרבותית מעניינת. היא אמנם קשורה לא רק לשחרור הנשים, אלא גם להפצת ערכים של בריאות, או לצורך של חברות ההנעלה להגדיל את השווקים, או למגמת היוניסקס שהולכת ומתרחבת – ביטול ההבדלים המיניים נועד להגדיל את הייצור להמונים – אבל היא בוודאי משתלבת יפה בתרבות הנוחות.

הנה בילבי, תראו אותה: בזוג צמות ובנעלי קרוקס היא מקפצת, שמחה וטובת לב בממלכתה. פתאום קשה להעלות על הדעת תמונה טבעית והגיונית יותר מזו.

כי בילבי היא סמל הפמיניזם הסקנדינבי: המרד שלה הוא מרד בערכי המשפחה הפטריארכלית. היא הילדה שיכולה לעשות הכול לבד, חזקה יותר מבנים – חזקה אפילו יותר ממרים משקלות עב־גוף – עצמאית לעילא ולעילא. היא לא תגדל להיות אישה קטנה וכנועה, שצעדיה מוצרים בשמלות צרות ובנעלי עקב, אלא היא דמות ומופת, מעוררת השראה, אדון וגברת לעצמה, יצירתית ושמחה, מתהלכת בעולם כבשלה בנעליה הנוחות.

בילבי היא גם סמל לקפיטליזם. יש המפרשים את המרדנות שלה כמרד בערכים הסוציאליסטיים של מדינת הרווחה השוודית. סיפורה הרי נפתח בשק הכסף ובווילה וילקולה – בהון ובנדל"ן – שהשאירו לה הוריה, ושמאפשרים לה את החירות ואת העצמאות שהיא מעלה על נס. בילבי היא קפיטליסטית מלאת יוזמה, שמחת חיים ונדיבות; היא האדם המוצלח והרצוי, המופת של תרבות השוק.

בילבי היא אפוא סמל לשילוב של שתי התנועות הרעיוניות האלה – שחרור האישה ושחרור השוק – שתי מגמות שאכן כרוכות זו בזו, מבחינה היסטורית ופילוסופית, לבלי היפרד. נשים יכולות לרדת כיום מנעלי העקב וכמו הגברים לנעול נעליים נוחות, שאינן מחליקות במטבח או בסיפון. זה טוב להן, וזה טוב לשווקים שהולכים ומתרחבים. נעלי קרוקס אינן רק תולדה של התפתחות טבעית מהבירקנשטוק והסניקרס, אלא גם חלק מההמצאות המובילות בתרבות הצריכה – מהחיתול החד-פעמי, דרך השניצל הקפוא ועד לעוזרת הבית הפיליפינית – שמקלות את חייה של האישה בעלת האמצעים ומעוררות אותה לצרוך.

הפמיניזם השיווקי הזה הוציא את הנשים מבדידות הפרוורים אל אחוות הקניונים. תנועה רעיונית וכלכלית זו מאפשרת, לפחות לכאורה, חופש מיני והעצמה מגדרית. זו תנועה שמייצרת תחושה של מבחר ושל בחירה. זו תנועה שמבטלת הפרדות בין גברים לנשים. אבל אין זו תנועה רעיונית שמייצרת התנגדות למלחמות או התגייסות למאבקים חברתיים (על אנשים חלשים אפשר לדרוך גם בנעליים נוחות כמו קרוקס). אין זו תנועה שמבטלת פערים. גם אין זו תנועה שנראית כאילו משהו

עומד בדרכה או סופה מתקרב.

ומה עם תופעת נעלי קרוקס? האם אפשר שיסור חנן לפתע בגלל נעל נוחה עוד יותר? או שלפתע יתגלה שהנעל אינה מושלמת עד כדי כך? עננה אחת כבר מעיבה על ההצלחה. כפי שדווח בראשית 2007 בעיתונות הישראלית: מתברר שהנעליים הנוחות מאין כמותן האלה, שמתאימות לכל רגל ואינן מסריחות ואינן מחליקות, וכולם, אבל כולם, פשוט חייבים לנעול אותן, ובכך מתברר שדווקא בגלל התכונות המהותיות שלהן, הנעליים האלה נוטות להיתקע בדרגנועים שמובילים את הקונים, בנוחות, במרחבי הקניונים.

וכנוח להם ישובו לעשות רע

המילה העברית "נוח", על הטיותיה השונות, היא מילה עתיקה, שמקורה באוגריתית ובאכדית, בארמית ובערבית, ומופיעה במקרא פעמים רבות. "נַח" במובן של שָׁקט, מצא מנוחה. או במובן של חנה, נשאר ושהה. ולפעמים מופיעה המילה "הניח", במובן של הרגיע, וגם במובן של הרפה ועזב. מכלול המשמעויות של "להרגיש נוח" מתמצה אפוא בשתי מילים הכרוכות זו בזו: להישאר ולעזוב.

כלומר, אנחנו מרגישים נוח כשאנחנו לא זזים, לא חורגים מהמוכר והידוע ולא פועלים בעולם. ונוח לנו כשאנחנו לא נושאים איתנו, לא מחזיקים אף לא אחד ושום דבר. נוחות היא אם כן במידה רבה הפסיביות

בהתגלמותה. כמו בפרסומת לכורסת הטלוויזיה של "אמריקן קומפורט", שמבטיחה כי הכול יהיה בהישג ידו של הלקוח המתרווח – השלֵט של הטלוויזיה, האספרסו מהמכונה הביתית, העיסוי לשרירי הצוואר – אין צורך לשנות תנוחה. נוחות היא הנייחות בהתגלמותה.

המחבר המקראי עוסק בפסיביות הזאת. בספר נחמיה, למשל, מתואר עם ישראל כעם מפונק, שנעשה מושחת למרות תנאי החיים הנוחים שזכה להם. אלוהים מצדו דאג ועשה הכול כדי שרק יהיה להם נוח אבל בני ישראל, כפויי טובה, אינם משיבים באותו מטבע: "וכנוח להם ישובו לעשות רע..."

נחמיה רושף באוזני האל על בני עמו בטון של איך-הם-יכולים-אחרי-כל-מה-שעשית-בשבילם: "וארבעים שנה כלכלתם במדבר ולא חסרו, שלמותיהם לא בלו, ורגליהם לא בצקו... ותיתן להם ממלכות ועממים" – והנה, רק התיישבו בארץ אשר ירשו על עממיה, ארץ סיחון, ארץ מלך חשבון וארץ עוג מלך הבשן, רק התאקלמו בשטחים הכבושים והתחילו ליהנות מטובם ולהרגיש נוח אחרי כל השנים הקשות במדבר – "וילכדו ערים בצורות ואדמה שמנה ויירשו בתים מלאים-כל-טוב, בורות חצובים, כרמים וזיתים ועץ מאכל לרוב ויאכלו

וישבעו, וישמינו ויתעדנו בטובך הגדול...” – וכבר סרחו, ושבו לעשות רע.

המחבר המקראי אינו רואה את המקור לבעיה בעצם הכיבוש והירושה, שהושגו על חשבון החירות והנוחות של אחרים. כביכול כל מיני הטוב האלה, שפע התנאים הנוחים שנפלו על בני ישראל משמים, היו אמורים לשיטתו לייצר תרבות מוסרית; כאילו הנוחות אמורה להוליד הכרת טובה, שתצמיח טוב. אלא שהכרת טובה, וערכים מוסריים שמתווים את הראוי ומחייבים התנהגות מוסרית פעילה – בחירה בטוב, הוקעת הרע, הכרת יחסי הכוחות, הכרה בעוול – מייצרים למעשה אי-נחת, כלומר, הם היפוכה של הנוחות. למעשה, אין אפשרות לעשות הטוב בעיני אלוהים ובה בעת להרגיש נוח.

אגב כך, מעניין להזכיר כי המילה האנגלית comfort, נוחות, נכנסה לשימוש רק במאה ה-13, ובמשמעות של נחמה, או סיוע וחיזוק (“הוא מואשם כי העניק קומפורט לאויב”, מדגים מילון ובסטד). במאה ה-14 התחילו לדבר על החוויה של היות comfortable, והכוונה היתה לתחושה של שביעות רצון וביטחון; או למצב הנפשי של היעדר מתח או ספק. המשמעויות הפיזיות של הנוחות נוספו למילה “קומפורט” רק מאות שנים מאוחר יותר;

עד שלבסוף היא תפסה מקום של כבוד כתכונה מהותית של הבורגנות. הבורגני הוא מי שמחזיק ב"קומפורט" וגם יודע להעריך ולטפח אותו. כלומר, בורגני הוא מי שמרגיש לגמרי נוח עם הנוחות שלו.

הבית עלי אדמות

"הבורגנות יוצרת לעצמה עולם בדמותה ובצלמה", כתבו מרקס ואנגלס במניפסט הקומוניסטי. תרבות הנוחות היא ביטוי אחד מובהק של התופעה. וגם אם מעמד הביניים בישראל הצטמצם בשנים האחרונות בדומה לארצות הברית ובשונה מארצות סקנדינביה,⁵ בכל זאת החברה

---

⁵ כפי שעולה מדו"ח הצטמקותו של המעמד הבינוני בישראל, 2005, מאת שלמה סבירסקי ואתי קונור־אטיאס, שראה אור בינואר 2007 במרכז אדווה למידע על שוויון וצדק חברתי בישראל; כלומר, השכבה באוכלוסייה, שמכניסה בין 75 אחוז ל-125 אחוז מההכנסה החציונית (וגם מההכנסה הממוצעת) במשק הצטמקה כמעט בחמישית בשנים 2002 עד 2005, לטובת גידולן של שתי

הישראלית מונהגת בצלמה ובדמותה של הבורגנות המקומית.

הסימפטום הבולט ביותר של ההגמוניה הזאת הוא שכבר לא מקובל לדבר על הבורגנות, אין מצביעים עליה, היא מובנת מאליה, כי היא ההוויה – כביכול אין מעמדות כלל, אין אחרים זולתה – ובוודאי אין לגנותה. במקור תיאר המושג "בורגנים" את יושבי הערים המוקפות חומה בצרפת של ימי הביניים, ומאוחר יותר יוחס לסוחרים העירוניים, שהקדישו את חייהם לעשיית רווחים והעסיקו אחרים שיעבדו בשבילם; הכינוי נישא לרוב לגנאי, בייחוד אחרי שקרל מרקס ייחס אותו למעמד שהפיל את האצולה אבל גם נלחם במעמד הפועלים וניצל אותו.

"הבורגנות", כתבו מרקס ואנגלס, "בכל מקום שבו הגיעה לשלטון, הרסה את כל היחסים הפיאודאליים, הפטריארכליים, האידיליים..." היא אמנם התנגדה לאצולה

השכבות האחרות, הנמוכה והגבוהה, כחלק מהקיטוב ההולך ומעמיק בחברה. לפי מחברי הדו"ח, הכוונה היא למשקי בית שמשתכרים בין 8,000 ל-17 אלף שקלים בחודש; זהו הרובד הבינוני, שמתפרש בין העשירון הרביעי לשביעי (בחישוב לפי הכנסה חצינית) ובין החמישי לשמיני (בחישוב לפי הכנסה ממוצעת). והוא הולך וקטן.

– לכסף ולזכויות היתר שעוברים מדור לדור כאילו ניתנו משמים – והיא התנגדה לזכויות אבות ואפשרה ברבות הימים את שחרור הנשים משליטת בעליהן; אבל בה בעת, את כל הנשגב והמלהיב, את העצוב ואת המקסים היא הטביעה במים הקרים של האנוכיות. "במקום החירויות המרובות לאין שיעור כוננה [הבורגנות] את החירות האחת והיחידה, חירות המסחר, נטולת המצפון. בקיצור, במקום הניצול המעוטף באשליות דתיות ופוליטיות, היא כוננה את הניצול הגלוי, החצוף, הישיר, הנוקשה". יותר מכך, הבורגנות, לפי מרקס ואנגלס, קרעה מעל יחסי המשפחה את "צעיה הרגשות הסנטימנטלי" והעמידה אותם על "יחסי ממון צרופים". ואת גילויי הכוח האכזריים של ימי הביניים החליפה הבורגנות באכזריות מסוג שונה: "עצלות הדובים הנרפית".⁶

המושג הזה מיטיב לתאר את המעמד הנינוח שלנו. מכל ערכי הבורגנות, שבראשיתה היו חסכנות, עבודה קשה, מוסרנות, השכלה, קדושת המשפחה וקדושת הקניין הפרטי – נותרה בעיקר "עצלות הדובים הנרפית"

⁶ המניפסט הקומוניסטי במבחן הזמן, בעריכת בנימין כהן, הוצאת הקיבוץ המאוחד, 1998.

או "חירות המסחר נטולת המצפון". בניסוח אחר: ממעמד של סוחרים מנצלים הפכה הבורגנות במפנה המאה ה-21 למעמד של צרכנים מנצלים (הסוחרים כיום מעטים, הצרכנים רבים, ותרבות הצריכה היא נצלנית בהגדרה, משום שהיא מעמידה במרכז את הצרכן ומעדיפה תמיד לרצות אותו, להעדיף את רצונותיו על חשבון העובדים). אין פירוש הדבר שאיננו עובדים קשה, או שאיננו רוכשים השכלה או לא מכבדים את קנייננו הפרטי, אלא שהערך המוביל כיום את כל אלה – סיבת קיומם והצדקתם – הוא הנוחות שלנו כצרכנים בהווה ובעתיד. אנחנו הולכים ללמוד כדי שיהיה לנו מקצוע כדי שנעבוד קשה כדי שנרוויח כסף כדי לקנות בית ולרהט אותו ולחיות בנוח את החיים הטובים. ההשכלה, המחשבה, החקירה למען הידע, האמנות והאומנות, העבודה המאומצת כאמצעי לגעת בחיים, לעבד את המוות, להתערב בהווה, השאיפה להטביע חותם, לתקן, לרומם ולהתרומם – לא עברו עדיין מהעולם. ניתן לזהות אותן אצל חוקרים מלאי תשוקה בתחום הרפואה, ובקרב חוקרים מלאי תשוקה במחלקות לספרות ולפילוסופיה באקדמיה, ואצל כמה אמנים ואומנים, ואצל עוד כל מיני אנשים, פעילים, פועלים, בשוליים של ההווה הישראלית; אבל הן ללא

ספק אינן עוד משאת הנפש של הזרם המרכזי של תרבותנו בישראל.

אחרי שפותחה במקור לטובת מערכות הצבא והאקדמיה, מסורה כעת הקדמה הטכנולוגית לנוחותנו הפרטית, ובעודה מקדמת אותנו היא מסיגה אותנו לאחור: כורסת הטלוויזיה, בעלת ההדום המובנה, והשלט הרחוק, שמפעיל הכול בתזוזת אצבע, והטלפון הנייד, עם האוזניים שמורכבת על האוזן ואין צורך אפילו להרים את היד כדי להחזיקה. האיפור, שמקל את נשיאת המוזיקה, והכורסאות הרכות, שמקלות את נשיאת הגוף, והפוף, שאפשר לטבוע בו ממש מרוב נוחות, ורק קשה לקום מתוכו והמכוניות האוטומטיות והמאובזרות והכבישים הרחבים שעוקפים את הפקקים, ועוקפים בשביל היהודים שבינינו את הכפרים הערביים בדרך אל הקניונים הממוזגים ומעלימים אותם מהמבט שלנו, והורסים בדרך כל חלקה טובה; וגם שירות המענה הקולי, והשליח שבא מהסופר, ומהשוק, והספר שמזמינים מהאינטרנט בלחיצת מקלדת, וגדר ההפרדה שמרחיקה "אותם" מ"איתנו", והשירות הזה והשירות האחר.

עד כדי כך הצבנו את הצרכנים במרכז: הם לא צריכים כמעט לזוז כיום. את רוב הפעילויות בזירה הציבורית

אפשר בעצם לעשות בישיבה בכיסא – לשלם מסים, לקנות מוצרים, להשתתף בסקרי דעת קהל, לצרוך מידע מהטלוויזיה, להתבדר, להעביר מידע באי-מייל, ותכף נוכל אפילו להצביע בבחירות לכנסת באתר באינטרנט (בעצם אפשר לא לקום מהכיסא כל השבוע, חוץ משלוש פעמים – בשביל חוג היוגה, בשביל שיעור הפילטיס ובשביל שעה בחדר כושר, שם נשלם כסף טוב תמורת האפשרות להוציא אנרגיה או להתאמץ את כל המאמץ שנחסך מאיתנו).

הכול עכשיו מופנה פנימה, לחלל הממוזג והמאורגן. החוץ הוא רק מטרה, כאוס מסוכן. "אנחנו חיות בית", קבע אדולף לוס. כלומר, בייתנו את עצמנו, במלוא מובן המילה. וכך חלוקה מסורתית בת כ-150 שנה בין הזירה הפרטית לבין הזירה הציבורית הולכת ומתקרבת אל קצה לנגד עינינו. במידה רבה אפשר לומר שהזירה הפרטית בולעת עכשיו את הזירה הציבורית ומאיימת לעכל אותה, וגם ההפך. שלא לומר: הכול הופרט.

לא תמיד היה כך. בקרב הבורגנות האמריקאית, למשל, עד שנות השלושים של המאה העשרים עוד שרר מתח מהותי בבית בין ערך הנוחות לבין ערכים תרבותיים

אחרים, שמשכו את מבטם של אנשים החוצה אל החברה ופנימה אל הנפש ואל המצפון (כפי שמתארת זאת קתריין גריר בספרה Culture and Comfort, על עיצוב הטרקלין והזהות של מעמד הביניים האמריקאי בשנים 1850-1930, בהוצאת Smithsonian).

גריר מוצאת את הסיפור כולו בחדר האורחים של אמריקה הוויקטוריאנית. לדבריה, במשך עשרות שנים היה האתגר של מעצבים כיצד לשלב בין "תרבות בורגנית" לבין "נוחות בורגנית"; כלומר, בין טיפוח של תפיסת עולם משכילה, מעודנת, קוסמופוליטית, אגב הניסיון להציג לראווה את השייכות התרבותית הזאת באמצעות המוצרים, הרהיטים, הספרים והאמנות שעל הקירות, ובין טיפוח ערכים של בית, משפחה, צניעות והגנה מפני עולם המסחר הציני והחומרני.

"בין הבית שהוקם בגן עדן לבין הבית שמחכה לנו בנצח עומד הבית עלי אדמות", כתבה ג'וליה מק'נאאיר רייט ברב־המכר שלה אנציקלופדיה של חיי בית מ-1879, וקראה לבני זמנה להקפיד שכתיהם שלהם, הארציים, יעמדו בסטנדרטים של שני הבתים השמימיים ויחיו עימם בהרמוניה. התיעוש והמסחור שהתגברו מאוד באותן שנים – ויצרו לראשונה את החלוקה בין הזירה הביתית

לבין הזירה הציבורית – נתפסו אז ככאוטיים, מאיימים ומשחיתים. הבית נתפס כמפלט וכמקלט תמים מסערת החוץ – אי של אנושיות וענווה בים של ברבריות ותאוות בצע. גריר מציינת כי "להיות בבית" באותה תקופה, משמעותו היתה "לא רק להיות במקום המגורים שלך, אלא להרגיש נוח בקרב אנשים כמוך, שחושבים כמוך, שדומים לך" – הווה אומר, בין השאר, להרגיש שאינך חייבת להתאמץ ולהשתתף במרוץ המנוכר שם בחוץ ושאת מוגנת מפניו. הבית הוויקטוריאני היה אם כן בעת ובעונה אחת מפלט של רגיעה מעסקי התרבות, אבל גם המקום שבו הוצגו לראווה ערכיה (השמרניים בדרך כלל) וטופחו.

הקונפליקט המהותי הזה ניכר הלכה למעשה באופן שבו עוצבו חדרי הסלון והרהיטים במאה ה-19. ישיבה זקופה, למשל, בקצה הכיסא, העידה על טעם טוב – על יכולות של שליטה ואיפוק, קשב ודריכות, ועל נימוסים, שנחשבו למידות טובות בתרבות הבורגנית הנוצרית – ולכן הכורסאות לא הזמינו את היושבים להתרווח לאחור (מה גם שהיו מתקשים לעשות זאת, שכן הם היו לבושים בחליפות שלושה חלקים, ובווסטים, ובמחוכים ובשמלות מחושקות; בקושי אפשר היה לנשום בעמידה, על אחת

כמה וכמה הקשתה הישיבה את המלאכה). הרהיטים נבנו מחומרים קשים וחייבו תנוחות נוקשות, וההתרווחות נחשבה אז לגסות בלתי תרבותית – וכך, בגלל הליכות מוסרניות מסוימות, לא היה אפשר אף פעם להרגיש בבית בבית.

גם כשהתפתחה תעשיית הריפור במפנה המאה העשרים, ונכנסו לשימוש הקפיצים, ופותח (בשנות השלושים של המאה העשרים) המזרן המוקצף – עדיין ניתן מקום רב וחשוב למרכיבי "התרבות הבורגנית" של התקופה: טעם טוב, השכלה, ערכים של צניעות. כיסאות וכורסאות ושאר חפצים עוצבו "כהצהרות רטוריות", כהגדרת המחברת. הם עוטרו תדיר בדימויים אסתטיים שעוררו אסוציאציות לכנסייה ולסיפוריה. חפצים דקורטיביים בבית היו כ"אתרי זיכרון של התרבות", כנגד כוחות מסוכנים של מסחר ושל ידע חילוני, שסחפו אותה. כלים מסוגננים מפורצלן ומזכוכית, רהיטים מעץ מגולף, איקונות ודיוקנאות – הסלון של המאה ה-19 היה אירוע תרבותי, שדרש קשב, ריכוז, תיאטרליות, מאמץ להרשים, וידע, לא פחות מכפי שהיה משענת לבני המשפחה. לפסנתר ולמכתבה, לריפור העשיר בדימויים ולצוירים שעל הקירות היו תפקידים מגוונים – חיבור לעבר ותביעות

מהעתיד. אבל ככל שהתגבר התיעוש והתעמקה ההפרדה בין הזירות; ככל שתפסה הצריכה מקום מרכזי יותר בכלכלה, וככל שהוזלו המוצרים ונעשו אפשריים לכול – ספות "דוונפורט" הנוחות נכנסו לשימוש רווח בסלון האמריקאי הבורגני בעשור השני של המאה העשרים – כך התגלגל לו הסלון של מעמד הביניים לקראת מצבו המוכר לנו כיום: מינימום עניין אסתטי ומשמעות, מקסימום פשטות ויעילות. כמה שפחות תרבות, כמה שיותר נוחות. ואפשר אולי לומר זאת גם כך, על דרך החיוב: מאתר של שמרנות קפוצה וצבועה הפך הסלון הבורגני למקום של התרווחות כנה ונינוחה.

אכן, מעניין לזכור שלא תמיד נראו חיי הסלון הביתי שלנו כפי שהם נראים היום, מכונסים כך בלאות מול הטלוויזיה. השלט-רחוק הראשון, למשל, הומצא ב-1950 על ידי תאגיד האלקטרוניקה Zenith וכונה בשם ההולם "Lazy Bones" – "עצלן". היתה זו קופסה שחברה לטלוויזיה באמצעות כבל ארוך שהגיע עד הכורסה. היום לא נכנה מכשירים מעין אלה בכינויים שיפוטיים מתחום הבטלנות, כי מי יעלה על הדעת לקום מהכיסא כדי להחליף תחנות. זהו מאמץ מיותר בעליל. השלט-רחוק האל-חוטי הראשון הומצא על ידי מהנדס של אותה חברה, יוג'ין פולי, חמש

שנים מאוחר יותר, ב-1955, וכבר זכה לכינוי הניטרלי מבחינה ערכית, "Flashmatic". תחום השליטה-מרחוק רק הולך ומתפתח מאז לנוחותנו בשנים האחרונות, ובקרב לא נצטרך לנקוף אצבע כלל כדי להפעיל את אחד ממכשירי הצריכה בביתנו.

הדחף ההולך וגדל של עולם המסחר למכור מוצרים רבים ככל האפשר סייע לחיסול ההפרדה בין הבית הצנוע והתרבותי לבין השוק הפרוע והשטחי; הבית איננו עוד מפלט מתרבות הצריכה, אלא האתר הפעיל ביותר שלה. כיום תרבות הצריכה והתרבות הבורגנית זהות זו לזו ומוציאות זו את זו. וכן, כפי שכותב ג'ון קראולי בספרו *The Invention of Comfort*, התבטלה לשם כך ההפרדה המסורתית בין "צרכים" ובין "מותרות". הכול צריך. הכול מותר. שום דבר אינו "מותרות". המילה "מותרות" בעצם כבר לגמרי מיותרת במילון שלנו.

לא, זה לא היה כך תמיד, אפילו לא באמריקה ובוודאי לא בראשיתה של הציונות, עם הופעת תרבות הצבר, שהגדירה את עצמה כניגודה של הבורגנות (ולא רק כניגודה של יהדות הגולה), והוקיעה מכול וכול את אורחות החיים הבזבזניים, המפונקים, של מעמד הביניים, וסלדה מכל ביטוייהם "הסלוניים", וראתה בהם סכנה קיומית ממשית.

הבעיה בסלון של איקאה

אם הסלון של מעמד הביניים מלמד משהו על תרבותו ועל הזירה הפרטית שבולעת את הזירה הציבורית, כדאי להתעכב לרגע על תופעה מעניינת נוספת: העובדה שכמעט כולנו, בני מעמד הביניים, לא העשירים בישראל אבל גם לא ענייה (כלומר, ארבעת העשירונים המרכזיים, בין הרביעי לשביעי, לפי הדו"ח של מרכז אדווה על הצטמקות מעמד הביניים), קונים בחנות שוודית אחת בשם איקאה.

איקאה נוסדה בכפר קטן בשוודיה בשנת 1943 על ידי אינגבר קמפרד, שהיה אז בן 17. הוא הקים עסק קטן לממכר עטים, ארנקים, שעונים ושאר מיני זוטות

שימושיות. הרהיטים, שנעשו לימים לב לבה של החברה, הצטרפו לשורת המוצרים של איקאה ב-1948 וכעבור שלוש שנים החלה שיטת המכירה באמצעות קטלוג. אולם התצוגה הראשון נפתח ב-1953 ובו יכלו המבקרים לחזות ברהיטים בגודלם הטבעי ובאפשרויות הסידור שלהם. מייסד החברה שם לעצמו למטרה לייצר רהיטים נוחים ואסתטיים שיתאימו לכל כיס וייוצרו בייצור המוני, כך שיגיעו לצרכנים רבים ככל האפשר. מאז נעשתה החברה שם דבר לעיצוב הסקנדינבי הפונקציונלי, וסניפים שלה נפתחו ברחבי העולם.

כדי לשמור על איכות טובה במחיר נמוך שולטת איקאה בכל שלבי הייצור – מנסרות העץ, העיבוד, העיצוב, הנגרות, האריזה, השיווק והמכירה. בשנת 2007 הגיע מחזור המכירות של איקאה העולמית ל-19.8 מיליארד יורו. חלק הארי של המכירות היה בגרמניה, ארצות הברית, בריטניה, צרפת ושוודיה – מדינות שנהנות בדרך כלל מרווחה כלכלית.

בישראל נפתח הסניף הראשון של איקאה ב-2001, ושינה לחלוטין את אופיו של שוק הרהיטים המקומי. כפי שדווח במדור הכלכלה בהארץ בפברואר 2007: "מספר המבקרים בסניף איקאה בפולג גדל ב-4 אחוזים

ב-2006 והגיע ל-2.5 מיליון איש. בסך הכול, מאז נפתח סניף איקאה בישראל ביקרו בסניף בפולג 13 מיליון איש – כלומר, בממוצע כל אזרח מדינת ישראל ביקר לפחות פעמיים באיקאה" (בהנחה שהמבקרים נמנים בעיקר עם אותו מעמד ביניים המצומצם יותר, מספר הביקורים לכל אדם גדול כמובן פי כמה).

תחשבו על זה: חנות אחת, מסוימת, בעלת קו עיצובי מסוים בריהוט, שמציעה שירות מסוג מסוים – מצליחה למשוך אליה 2.5 מיליון קונים בשנה. אם יש סטיות משונות בתרבות – זו ודאי אחת הגרנדיוזיות שבהן. את הצמיחה במכירות, דיווחה כתבת הכלכלה, "מייחסים בחברה להטמעת הקונספט של איקאה כמקום שבאים לרהט בו את הבית. יחס מכירות הרהיטים לעומת האביזרים בסניף היה ב-2006 60 אחוז לטובת הריהוט. גורם נוסף שתורם לעלייה במכירות, לטענת החברה, היה עלייה של 19 אחוז במכירות המטבחים – מוצרים יקרים יחסית שתורמו למחזור... מכירות ספות העור עלו ב-22 אחוז; חדרי ילדים – ב-26 אחוז..." מנכ"ל איקאה שלומי גבאי העריך כי עם פתיחת החנות השנייה בראשון לציון, בקיץ 2007, "יגדלו המכירות של החברה ב-50 אחוז בשלב הראשון, ועוד הרבה יותר בהמשך". פתיחת החנות

אמנם נדחתה בינתיים, בגלל מאבק של בעלי עסקים קטנים בראשון לציון נגד ענקית הריהוט; אבל איקאה לא נראית בתחילת 2008 כמי שמתכוונת לוותר, והתוכנית היא עדיין לגדול עוד יותר.

אכן, הצלחה כלכלית מסחררת. נהדר. אין שום בעיה. למה לא? תחת קורת גג אחת אפשר למצוא כביכול כל מה שצריך לבית בעיצוב עכשווי, בלי הרבה טרחה, ממגבות מטבח ועד סלון שלם. מאפייניה של שיטת הקנייה באיקאה מזכירים את תופעת הקניונים – חנות איקאה היא מעין קניון אחד גדול. נכנסים למכונית, עולים על הכביש המהיר, חונים בחניון הגדול, עולים במדרגות הנעות, עושים קניות. הקנייה באיקאה היא ביטוי מתומצת של השאיפה לנוחות במובן העמוק והמורכב ביותר של המושג.

במבט ראשון, קנייה באיקאה היא הכול חוץ מחוויה נוחה: אין כמעט זבנים להיוועץ בהם, צריך להסתובב במבוך המתוכנן היטב בחנות ולרשום לבד את שמות הפריטים הכתובים באנגלית, לחפש אותם אחר כך במחסן ולסחוב אותם במכונית הביתה, ואז עוד לקרוא ולהתאמץ להבין את ההוראות ולהרכיב את הרהיטים בעצמנו.

אבל, למעשה, שיטת הקנייה באיקאה מבוססת על שני עקרונות מובהקים של תרבות הנוחות: צמצום שדה הראייה וויתור על התהליך (תהליך עיצוב הבית ובחירת הרהיטים והכלים – כיתות הרגליים, ההיתקלות והבחירה, התהייה והתעייה); שני עקרונות שהם בעצם עיקרון אחד: התנערות מאחריות. או במילה אחת: התנתקות.

אם כך, למה אנחנו קונים בחנות הענק זאת? משום שהפנמנו את "הקונספט של איקאה כמקום שבאים לרהט בו את הבית"; וכי זה מקובל, וזה נחשב זול וכיף ("משלמים פחות, נהנים יותר", מבטיח הקטלוג של החברה); וכי אפשר בזמן הקנייה לאכול ארוחת צהריים עם הילדים, או להשאיר אותם בכניסה, אצל הליצנים ש"מפעילים" אותם ("אתם קונים והילדים משחקים – לכולם כיף באיקאה", צוהלת הסיסמה) וכי יש שם "הכול" – כל מה שצריך לבית בנסיעה אחת.

המסקנה המתבקשת? הכי נוח לקנות באיקאה כי לא צריך להתאמץ ולהסתובב בשכונות המיוזעות של דרום תל אביב, או ראשון לציון, ולא צריך להסתבך עם בעלי מלאכה, ולא צריך לחפש חניה, ולא צריך לערוך סקר שוק. בקיצור: הכי נוח לקנות באיקאה כי לא צריך להתאמץ ולחשוב בכלל.

מתי נוח לנו כצרכנים? על דרך השלילה, נוח לנו כשמצפוננו אינו מתייסר, והספק אינו מתעורר, ומצחנו אינו מתכווץ – לא בדאגה ולא במחשבה יתרה; וגופנו אינו מתאמץ, ואין פער בין הצורך ובין סיפוקו (ממש כמו תינוקות בשעת יניקה). הכול סביבנו מכוון כיום להבטיח אשליה כזאת של נוחות: קיצור תורים, זמינות מרבית, שפע של חפצים, ים של מקומות חניה והמון "שירות". מגזר העובדים הגדול ביותר בישראל כיום הוא מגזר עובדי המכירות והשירותים – 514 אלף עובדים, לפי נתוני הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה; הרבה יותר מכל קבוצה של עובדים יצרניים בישראל; הפעילות הנמרצת ביותר במשק הישראלי כיום היא של מכירה וקנייה, ושלי שירות.

כדי להבטיח שנפנים את אשליית הנוחות, התרבות שלנו מצמצמת את תפקידיו של האדם בחברה לתפקידו של הצרכן הנינוח, ומרחיקה מעיניו כל סימן למרכיבים אחרים של קיומו. רבדים של קיום – כמו האדם כעובד, כחלק מהמרקם הטבעי, כיוצרת, כחברה בקהילה, כמחפש, כממציאה – שמתנגשים פעמים רבות ב"אדם כצרכן" ודורשים מאיתנו לצאת החוצה, להתערב בעולם, להשפיע עליו באופן אקטיבי. האדם כצרכן הוא בהגדרה יצור

פסיבי, שמתכנס בביתו. הוא לא צריך דבר, אלא שישרתו אותו ויקלו עליו את הצריכה. וכמו שכתבה שולמית הראבן בחיבורה "הטבלן המצויץ והכורסה הסקנדינבית", לישראלים יש נטייה מיוחדת להסתגר בבית פנימה, ושם, "כיוון שהסביבה מוכרת, ואיננה משתנה, היא עשויה ליצור אשליה שאדם שולט בה שליטה גמורה... אבל מה שהחונן מלמד, להבדיל מן הפנים, הוא איך לא להיות פסיבי; אדם לומד בו, מוקדם מאוד, מה הוא יכול לשנות, ומה אין ביכולתו לשנות – ושואף לדעת איך לשנות. הבלתי ידוע נמצא עימו כל העת".⁷

סיור בחנות של איקאה מוכיח שהכול אכן מכוון לסיפוקו של הצרכן הפסיבי המסתגר; הכול דומה, מוכר וידוע לעייפה (ומשום כך, בקטלוג של החנות ובפרסומיה מתאמצים לשכנע אותנו כל העת כי דווקא באיקאה כל אחד יכול לעצב לעצמו את "המראה האישי המתאים רק לכם"). הסלון-לדוגמה של איקאה – כל האפשרויות לסידור הסלון המוצעות בחנות זהות לגמרי זו לזו

⁷ תסמונת דולסיניאה, כתר, 1981.

– משקף התארגנות אחת מסוימת של הסלון הבורגני העכשווי: במרכז עומדת הטלוויזיה, מכשיר רב-עוצמה של השוק לעידוד הצריכה, ולבידור, ולעיצוב ערכי התרבות. הכול בנוי כך שיהיה לנו נוח להתבטל לפניה וליהנות ממכמניה.⁸ נתקשה למצוא באיקאה סלון-לדוגמה לאדם האקטיבי, שמוקדש למשחק או ליצירה; סלון שמתארגן סביב מגוון פעילויות שאינן צפייה בטלוויזיה או אירוח סביב שולחן הקפה.

כך, אנחנו מתרגלים לקנות מן המוצע לנו בחנות ענק אחת ליד נתניה, במקום לשבת בבית ולחשוב איך אנחנו רוצים שייראו חיי היום-יום שלנו. במקום להיחשף למגוון של גירוויים במרחב העירוני.

אפשר כמובן לטעון שאיקאה, המביאה לקוניה את מיטב מסורת העיצוב המודרני, מייצרת מעין "דמוקרטיה של העיצוב": ריהוט עכשווי בעיצוב עדכני במחירים שווים לכל נפש. אולם למעשה אין זו דמוקרטיה במובן

⁸ את מרכזיותה של הטלוויזיה בחיינו, ובסלון שלנו, אפשר להסביר גם ברוח משנתה של הפילוסופית מרי מידג'לי: האדם, כמו בעלי חיים רבים, מעדיף להיות נועץ המבט, המתבונן והמציץ, מאשר זה שנועצים בו מבט, זה שרואים בו ציד וטרף.

הפעיל, משום שהיא אינה מגדילה את אפשרויות הבחירה של הקונים. זו דמוקרטיה אוליגרכית, שמצמצמת את מגוון המשתתפים ואת מגוון האפשרויות. אנחנו כבר לא מתאמצים למצוא ריהוט ישן שאפשר להפיח בו חיים; אנחנו לא יוצרים קשרים אישיים עם נגרים ורפדים; אנחנו מתנתקים מהמסורת של העיצוב, מההיסטוריה של החפצים, ומעדיפים ריהוט שיש לו אך ורק הווה. קשה להאמין שלרהיטי איקאה, שאינם בנויים להאריך ימים, תהיה בעוד מאה שנה עדנת ה"וינטאג'" או "העתיקות", משום שביסודם נוצרו הרהיטים האלה לשימוש מוגבל וחולף; הם טובים ואופנתיים לעכשיו. מחר נקנה חדש. רהיטי איקאה מנותקים ממעגל החיים ההיסטורי של רהיטים שמתיישנים ונשברים, שמשופצים ומועתקים ועוברים מדור לדור, מדירה לדירה, מריפוד לריפוד, מדבק למסמר, מנגר לנגר, מצביעה לשיוף.

הסגנון העיצובי של איקאה מתאפיין בהעדפת הקווים הנקיים, הפשטות והיעילות, על פני הקישוטיות והתחכום העודף. רהיטים שעשויים "פורניר לבנה" או "עץ מלא" או "בציפוי ניקל" נראים דומים זה לזה להפליא – מרובעים, שקטים, בצבעים בהירים, נאים מאוד בדרך כלל. גם הציורים שמוכרים שם לתלייה על הקיר (ורד לבן, 175

שקלים; טוליפים אדומים, 350 שקלים), שנועדו להתאים לצבע הריפורד (וחתומים עליהם מעצבים במקום ציירים), דומים זה לזה ודוממים.

אדולף לוס, מחלוצי האדריכלות המודרנית, כתב במסה המשפיעה "קישוט ופשע"⁹ מ-1908 כי "אבולוציה תרבותית משמעותה הרחקת הקישוטים מהחפצים השימושיים". הוא קבע שאבד כלח על הערכים הארוטיים שבאמנות ובקישוט – המקשט את ביתו, הנהנה מהארוטי שבקישוט, הוא כעת "דגנרט", כדבריו. לוס גם טען שהעדפת כלים ורהיטים פשוטים, ללא עיטורים, מאפשרת לצמצם את שעות העבודה של בעלי המלאכה (מגלפים בסין עובדים 16 שעות ביום, הסביר, פועלים בנגריה בגרמניה עובדים שמונה שעות בלבד) ועוזרת לצרכנים לחסוך כסף; כלומר משחררת אותם. הוא ראה בקישוט את הכבלים של העבר, שמהם צריך להתנתק. הניקיון העיצובי נחשב לדידו ניקיון מוסרי.

האידיאולוגיה המסחרית והעיצובית של איקאה, שנולדה על רקע מדינת הרווחה השוודית, נובעת ממקור

⁹ אדולף לוס, דיבור לדיק, למרות הכול. בתרגום אריה אוריאל, ככל

רעיוני שונה: "האידיאל העיצובי הסקנדינבי רואה את הזכות האישית של כל אחד מאיתנו ליהנות ממוצר מעוצב, באיכות גבוהה; מוצר נוח לשימוש – לפי עקרונות ארגונומיים – הגורם אושר לכל אחד מאיתנו" (כפי שכותבת אסנת פנחסי אברהמי במאמרה "פשוט ויפה" על העיצוב הסקנדינבי¹⁰). הפשטות והניקיון העיצוביים, הדגש על הנוחות וההקפדה על המחיר השווה "לכל נפש" הם ללא ספק מיתרונותיה החיוניים והבולטים של איקאה. הרהיטים באמת פשוטים, יפים וזולים למדי. אבל הזמנים השתנו. הפונקציונליזם, הברוטליזם והמינימליזם שבשםם דיברו לוס ובני זמנו, העקרונות השיווקיים, הפסיאודו-סוציאליסטיים,¹¹ שבשםם דיבר מייסד איקאה – הצטמצמו לסוג מסוים של

¹⁰ מאמר שמופיע באתר של מכללת ויצו חיפה. <http://www.wizoex.co.il>

¹¹ הסגנון של איקאה נחשב סוציאליסטי משום שהוא מספק את צורכי הצרכנים כולם, כביכול, באופן שוויוני. אבל כדאי לזכור שההון והרווחים מהמכירות אינם מולאמים ואינם מחולקים באופן שוויוני, אלא כולם מרוכזים בידי הבעלים של תאגיד איקאה, שהם יזמים קפיטליסטיים מן המעלה הראשונה. סוציאליזם לצרכנים אינו זהה לסוציאליזם של עובדים.

יעילות, סוג מסוים של פונקציונליזם, והעדיפו אותו על פני כל הסוגים האחרים. הם לא פינו מקום לחירות אתית ואסתטית. להפך: את הארוטי שבקישוטיות מחליף כיום הפורנוגרפי שבפונקציונליות; אנחנו מתרגלים לחוות את העולם בישירות נטולת עידון. היעילות, התועלת והנוחות היו לחזות הכול, ואין עוד מקום לדבר כשהוא לעצמו; לאמנות לשמה, ליופי לשם יופי או לסכסוך המתמיד בין מה שטוב לבין מה שנוח.

למרות הרושם, באיקאה לא ימצא "כל מה שדרוש לעיצוב הבית". לא ימצא, למשל, פריט ריהוט כמו זה ששימש את נוח ובסטר, מחבר המילון האמריקאי הגדול, אשר התקין בביתו החדש באמהרסט (ב-1812) את שולחן העבודה שהוכן במיוחד בשבילו, כפי שמתארת ג'יל לפור ברשימה בניו יורקר (נובמבר 2006). השולחן של ובסטר "נבנה בצורה של עיגול חלול, ברוחב 60 סנטימטרים, שעליו הניח מילונים בעשרים לשונות ויותר. ובסטר היה עומד בחלל שבמרכז השולחן, ומבלה את ימיו כשהוא מסתובב במעגלים, מתחקה כך אחר שורשי המילים, משפה אחת לאחרת, ופעימות לבו מואצות במאמץ ובהתרגשות".

מי שמתמסר למגוון המצומצם של איקאה גם לא

יפגוש מן הסתם בשולחן כתיבה כמו זה של ש"י עגנון – מכתבה גבוהה בת שבע מגרות, שעליה כתב בעמידה שעות ארוכות.

לא רק רהיטים מוזמנים כאלה, שאנשים אמידים יכולים להרשות לעצמם, חסרים בנוף של איקאה: אם אנחנו מתמסרים לסגנון של החנות השוודית האחת אנחנו אולי זוכים לקנות "הכול" בנסיעה אחת, אבל מותרים לגמרי על השתתפות בתהליך העיצוב של המרחב הפרטי שלנו; בתהליך ההגדרה של אותו "הכול". אנחנו מותרים על החופש ועל האחריות הטמונים בהשתתפות בתהליך ייחודי, מקורי, מעניין ומאתגר של סידור הבית לפי צרכינו וטעמינו, של ארגון החיים המסוימים שלנו בתוכו, תהליך שכולל במיטבו חיפוש ופשפוש, המצאה וגם חיקוי; מציאה של רהיטים ישנים והחייאתם. העתקה של רעיונות מבתים אחרים או שאיבת השראה מהם לרעיונות אחרים. ואולי ניסיונות של ניסור, שיוף וצביעה כמו ידינו. אולי נעדיף להכניס הביתה רהיטים עמידים דווקא, שעדיפים כלכלית לאורך זמן, שאפשר להיקשר אליהם, לטפח אותם, ולא רהיטים זולים וקצרי מועד. ואולי נעצור לרגע ונחשוב מה באמת הטעם שלנו ונמצא את הדרך להבין מי אנחנו ומה אנחנו רוצים. איך אנחנו אוהבים לחיות. באיזה סדר של

עדיפויות. באיזו אסתטיקה ולפי איזו אתיקה. עיצוב ייחודי ואחראי כזה, שעשוי להביא בחשבון ערכים של סולידריות, קהילה, משחק, עבודה, מרחב של תנועה ושל יצירה; עיצוב שמאפשר אקטיביות למרות ההסתגרות בזירה הפרטית, שבלעה זה כבר את הזירה הציבורית – מחייב יציאה ממעגל הצריכה המסוים שיוצרת חברת ענק כמו איקאה. חברה אחת ששולטת בכל שלבי הייצור ומחסלת – או לפחות מעלימה מהעין הציבורית, מהמרחב העירוני – שכבה רחבה של בעלי מלאכה, אומנים ומיני סוחרים קטנים אחרים. באיקאה לא נתקלים באף לא אחד מהאנשים שמייצרים את החפצים, אלא רק בשלט המותג בכניסה להיכל הקנייה ובקופאים שבסוף המסלול.

התנתקות מהמעגל הזה חיונית כדי להפיח חיים במרקם מרתק וחשוב של יחסים עם העבודה והמלאכה – עם נגרים ורפדים, עם יצרני מנורות ווילונאים, עם אומנים ואמנים, עם החומר, עם כלי העבודה, עם העיר ועם רעיונות שנולדים רק במפגש בין אנשים; מרקם אנושי, יצרני וחיוני, שהולך ונעלם בתרבות הנוחות, שנמחק לגמרי בשיטת הקנייה של איקאה, וקשה להבין מה הם חיים, מהי חיות, בלעדיו.

שתו מים 2. המעיין

"היה היה, לפני עידן ועידנים, תוהו ובוהו אשר שרר על פני הארץ". כך פותחים באתר הרשמי של פרייה, חברת המים המינרליים הצרפתית, את סיפור קורותיו של מותג המים המפורסם. מעיין פרייה, כותבים שם, נוצר מתוך "התנפצויות וולקניות והתנגשות של היסודות". אבל אין מה לדאוג. נביעת המים הפרועה והעתיקה הזאת – שיכולה כביכול להתפרץ בכל רגע ולשטוף את העולם – נמצאת בשליטה בזכות חברת המשקאות, שמבקבת את המים ומוכרת אותם במחיר טוב ברחבי העולם. זוהי בדיוק המהות של שוק המים המינרליים, שגדל לממדי ענק בתחילת המאה ה-21 ומוביל כיום את שוק

המשקאות הקלים באשר הם: ריסון הפרא וכליאתו בבקבוק.

המים המינרליים המוגזים של פרייה נובעים ממעינות לה בויאן, שהתגלו לפני אלפי שנים באזור ורז'ז בדרום צרפת. האגדה מספרת שחניבעל וצבאו, בדרכם לכבוש את רומא, חנו ליד מעיינות לה בויאן, והרוו שם את צימאונם. גם בימיו של יוליוס קיסר היה המעיין ידוע, והרומאים היו הראשונים שבנו סביבו מבנה והפכו את המקום לאתר של מרחצאות מרפא. בכלל, לרומאים מייחסים ראשוניות בהכנסת מי מעיינות לבקבוקים. הם התחילו לבקב מים מינרליים שמצאו לראשונה באזור העיר ספא בבלגיה, ומאז הפך "ספא" לשם גנרי למעינות המרפא באשר הם; ומאוחר יותר גם לאתרים של פינוק וטיפול בגוף, שאינם שוכנים בהכרח ליד מעיין.

את מעיינות לה בויאן רכש ב-1898 רופא מקומי בשם לואי פרייה, שהפעיל בסביבה ספא שכזה. פרייה מכר את המעינות לאציל אנגלי, סיינט ג'ון הרמסוורת', אחיו של מייסד הדיילי מייל הבריטי. הרמסוורת' מכר את מניותיו בדיילי מייל כדי לקנות את המעיין, זנח את עסקי הספא והתחיל למכור את המים בבקבוקים ירוקים. וכך החל פרייה את דרכו באנגליה כמותג נחשק: הוא מכר

לאנגלים "צרפתיים", כמו מים מארץ הקודש. "השמפניה של המים המינרליים", הבטיחו הפרסומות. לאנגלים לא חסרו אז מי שתייה נקיים; חסר להם רק קצת שיק. ואכן, בתחילת דרכם היו המים המינרליים מוצר מותרות של פינוק ואיננות. אבל ככל שהולכים ומזדהמים מקורות המים הציבוריים, כך הופכים המים המינרליים למוצר צריכה חיוני להמונים, ומתחוללת תחרות נושאת רווחים בין המותגים.

הצלחתה הפנומנלית של תעשיית המים המינרליים אמורה לקומם עליה רבים. מים, כמו אוויר, הם משאב טבע שאמור להיות מנת חלקם של כולם, ובכלל זה של בעלי החיים, הצמחים והאדמה. איך אפשר לעשות עסק ממים? איך אפשר למכור לבעלי עסקים נתחים מהטבע? איך אפשר להטביע בטבע מותגים?

מים מינרליים טבעיים הם מי מעיין שספחו מינרלים מהאדמה שחלחלו בה. כלומר, הם מכילים סידן, מגנזיום, סודיום, גופרה וכיוצא באלה. בדרך כלל גלומה במים האלה ההבטחה שלא נגעו בהם ולא הוסיפו להם מרכיבים מלאכותיים. במים המוגזים של פרייה יש גם גזים שנמצאים בסביבת המעיין באופן טבעי ורק מוכנסים בצורה מלאכותית לבקבוק.

כך או כך, לפי סקרים של חברות שיווק – ההצלחה של המים המינרליים אינה נובעת כלל ועיקר ממרכיבי המים או מסגולות רפואיות כלשהן המיוחסות להם. אנשים אינם קונים מים מינרליים לפי כמות הסיידן הרשומה על התווית. אנשים קונים מים מינרליים בבקבוק, אפשר לשער, משום שהם מים בבקבוק. משום שהם אינם מים חופשיים וזמינים לכול ואינם זורמים ואינם עוברים בעולם ואוספים בו רשמים. מים מינרליים בבקבוק הם טבע מוכנע. הם הבטחה, מלאכותית ופרדוקסלית מאין כמותה, שהטבעי – זה שיד אדם כביכול לא נגעה בו – נמצא בידינו. מים מינרליים בבקבוק הם לגימה ובליעה של "המקור", שרוסן והופרט; הם ניכוס ושליטה. הם האלימות הקפיטליסטית של שיטת המותגים בהא הידיעה.

אל הצימר

“היה זה אגם רחב למדי שלא נגעו בו, והיו
בו מקומות שנראו, לפחות בעיני ילד, לגמרי
מרוחקים וקדמוניים”

אי־בי וייט, ושוב אל האגם, 1941

בדחף של רגע החלטנו לצאת לחופשה, וביקשנו המלצות
מחברים. הציעו לנו להרחיק לצימר אחד שנמצא במתת
– יישוב קטן ונישא המשקיף אל הגליל מכאן ואל הלבנון
משם, בלב סבך של עצי אלון. אמרו לנו שזה אחד הצימרים
היפים בצפון, ושכדאי לנו להיכנס מהר לאתר האינטרנט
כדי להזמין מקום, כי תמיד מלא אצלם. באתר קראנו

ש"הבקתה מאובזרת ברמה גבוהה, בחשיבה עד הפרט האחרון – כדי להנעים את חופשתכם" ושמובטחים לנו "אירוח זוגי רומנטי ומפנק" וגם "שקט, שלווה ופרטיות". היו אלה ימי סוף חודש ינואר, קרים ויבשים. יצאנו לדרך עייפות ומרוטות עצבים מרוב עבודה וטרדה. הגיע הזמן לצאת קצת מהעיר, חשבנו. להרפות, לבלות ימים שלווים ביחד. הגיע הזמן להתרחק מהבית כדי להתקרב. בדרך צפונה במכונית השכורה סגרנו את החלונות, הפעלנו חימום ושמענו שירים של ג'וני מיטשל. "לו רק היה לי נהר, הייתי מחליקה עליו", היא קוננה, ושרנו איתה בקולי קולות. "אני אנוכית ועצובה, ועכשיו איבדתי את האהוב הטוב ביותר שאי פעם היה".

כשהגענו למתת – מתל אביב דרך כביש החוף עד נהריה, ואחר כך בכביש המתפתל לאורך הגבול הצפוני – המשכנו בעקבות השילוט וחנינו בשער הבקתה. עמדנו רגע קט בחוץ עם התיקים, שאפנו מלוא הריאות ריח מתוק של גרניום לימוני, טיפות גשם ואוויר הרים צלול ("840 מטר מעל פני הים!" כתוב באתר) ומיהרנו להיכנס, לתפוס מחסה מפני הקור.

בדיוק כמו שהבטיחו לנו, פנים הבקתה לא נראה כלל כמו "צימר", במובן המקורי, הגרמני, של המלה. כלומר

הוא לא נראה כמו "חדר" פשוטו כמשמעו. הצימר שאליו נכנסנו נראה יותר כמו ספינת פאר ספונת עץ, שמפליגה לה לשיט תענוגות באוקיינוס של אדישות. והמארכת, שנכנסה בסערה כדי לקבל את פנינו, מיהרה להסביר הכול: איך להזין את האח הבווערת ואיך להפעיל את המזגן במקרה שהאש דועכת, או במקרה שלא מתחשק לנו להתעסק עם עצים ועם חומרי תבערה. איך להפעיל את מכונת האספרסו, ולהזרים את זרמי הג'קוזי, ואיך לסובב את הטלוויזיה כך שאפשר לצפות בה מהמיטה הגדולה, המכוסה שמיכת פוך טובענית, ומהספה הלבנה, הרכה, ומהאמבטיה רחבת הידיים, העמוקה כמו אגם. לא צריך לקום, יש ארבעה מכשירי שלט רחוק, בשביל הדי-וי-די והטלוויזיה, הלוויין והמזגן, הכול מופעל בלחיצת אצבע, שיהיה נוח. יש כאן חלוקי רחצה ומגבות רכות וחמימות והמיטה מוצעת בסדינים צחורים. יש כמה סרטים הוליוודיים וספרים שהשאירו אורחים אחרים. בקיצור, יש כאן הכול. חשבו כאן על כל פרט. אבל אם בכל זאת חסר לנו משהו, כל דבר, אנחנו מוזמנות להתקשר בכל שעה.

בילוי נעים, אמרה המארכת בחיוך, ועזבה.

עברה רק שעה קלה לפני שהסתגלנו לביתנו החדש. מצאנו גבינות ולימונדה במקרר הקטן, ומיני עלי תה

שנקטפו בשבילנו, ועוגיות בצנצנת ומיני שוקולד בצלוחית. הוספנו זרדים לאש, בדקנו שמכונת האספרסו עובדת, והוצאנו מהתיקים את היין ואת דברי המאכל שהבאנו עימנו ואת הספרים ואת משחק השחמט. גמרנו שיחה על ריב מיותר, הסכמנו שאפשר לראות את הדברים אחרת, וזהו זה. התמסרנו לחופשה.

קשה לומר שסבלנו. היו אלה שלושה לילות וארבעה ימים של מנוחה טובה, בלי טלפונים ובלי טרדות העבודה. רק קריאה ומשחק וציפה באמבטיה, ומעט עונג העיסוי של מפלי הג'קוזי, המכים בגב בעוז ומדגדים את כפות הרגליים, וסקס נעים ושינה טובה. באחד הבקרים, כשחברתי עוד ישנה, יצאתי לטיול רגלי בחורשת האלונים שלמרגלות הצימר, ושמחתי לפגוש בעורבנים כחולי הכנף, האהובים והמוכרים מהעיר הגדולה. ראיתי גם עיט שחור שחג מעל אחד ההרים מצפון לצימר, כנפיו הרחבות פרושות ביציבות יהירה, אבל אולי היה זה דורס ממין אחר, או מזל"ט של צה"ל, אני לא בטוחה. מיהרתי לחזור לבקתה. בסך הכול בילינו את רוב הזמן בתוכה – כל כך הרבה מכשירים שאפשר לנצל; כל כך הרבה נוחות. חבל לבזבז בחוץ אפילו דקה.

רק לרגעים, מעת לעת, הרגשתי חלחול של אי-נחת.

חשבתי על הימים שבהם צימר עוד היה מקום למטיילים להניח בו את הראש עם רדת הלילה, רק כדי לקום עם שחר ולהוסיף לשוטט בחוצות, לגמוא מרחקים, לגעת בעולם; ואיך הפך בימינו הצימר, הקיטון עם המיטה והשולחן הקטן והמתלה למעיל, למעין מלון נופש פרטי – "כל הפינוקים של המלון, רק בלי ההמון, ועם ים של פרטיות", כפי שמנוסח באחד העלונים. והג'קוזי, לבו של הצימר המאובזר והמהודר, הוא הגרסה העכשווית, גרסת ההפרטה, למרחצאות – אתרים ציבוריים לרגיעה ולחברותא – של ימים עברו. אבל למי יש כוח היום לחברותא. תנו לנו רק שקט ופרטיות ונתפנק לנו לבד בצימרי צימרים.

ברגע אחר, בערב אחר, כיבינו את כל המכשירים, הקשבנו לרוח הלוחשת בעצי האלון, והבטנו בשחרור שקפץ על מעקה המרפסת ועצר לרגע כדי להציץ פנימה. נזכרתי בבקתה של הנרי דיוויד ת'ורו על גדות אגם וולדן. "אני לא בודד יותר מהטבלן, שצוחק באגם; אני לא בודד יותר מהאגם עצמו", כתב ת'ורו. הרי "גם השמש בודדה, אלא אם שורר מזג אוויר אביך ולפעמים מופיעות בשמים שתי שמשות, אבל אז אחת מהן היא שמש מדומה". קראתי פעם שאפילו ת'ורו, שכביכול התרחק מכל אדם במשך

שנתיים וחודשיים והתבודד על גדת האגם, כי ביקש להתריס נגד חברה המשועבדת לתפנוקיה, אפילו הוא קפץ בסתר מדי פעם ליישוב הקרוב – בשביל הכביסה. לקראת סוף החופשה אמרה חברתי שהיא מתגעגעת לחופשות בסיני. עמדנו במרפסת בשעת בין ערביים מעשנות סיגריה מרגיעה, הבטנו בסבך המנצנץ בגשם ונזכרנו בחופשות נפרדות אי שם על החול החם. איך היינו נוסעות בדהף של רגע דרומה, מוציאות מעט מאוד כסף ותופסות שלוה, עם אותם ספרים, שחמט ויין, עם אותו שקט ופרטיות ועם רק מעט יותר התערות בעולם. אולי בזכות המרחק, והפשטות הגמורה, והזרות המוחלטת, היתה השלווה אז בסיני שלמה הרבה יותר משלוות הצימר של היום? ואולי משהו בנו השתנה?

הסכמנו בינינו שזו תמצית הבעיה שלנו, בנות מעמד הביניים הישראלי: לכודות בין החושה המצרית ובין הצימר הגלילי. בשני המקרים, חופשת המנוחה הישראלית כרוכה במאמץ להתעלם מקווי גבול, מהסכסוך ומהכיבוש; ממצוקה של אנשים שעבודתם מאפשרת לנו לנוח. האנשים השקופים שמנקים את הצימר ואת החושה, למשל, שמארגנים לנו את שלוותנו ונעלמים. ואין לנו אפילו חדר עברי אחד לרוחנו. רק חושה בזול או צימר ביוקר.

הסיגריה נגמרה והקור החזיר אותנו אל תוך הבקתה
החמימה.

למחרת עשינו את רוב הדרך בחזרה לתל אביב בשתיקה כבדה. באזור נתניה, כשהתקרבו אל מחוזות הבית, חלקנו את רגשותינו. כן, הסכמנו, צברנו כוחות, ואנחנו מוכנות לשבוע עבודה חדש ולחיי השגרה. כן, זה נכון, פשוט כי נחנו, כי לא עבדנו. אבל נפשנו לא התרוממה. לא עברנו שינוי. לא התנערנו. משהו מטריד עוד מנקר בנו – בשתינו יחד ובכל אחת לחוד – משהו שלקחנו איתנו אל הצימר ובחזרה. הבטתי בפניה של חברתי וראיתי בעיניה אכזבה. בבית, בערב, בצימר השינה שלנו, ניסיתי להבין מהו הדבר הזה שטורד את המנוחה. המסקנה שהגעתי אליה התמצתה במילה אחרת, שכמו "צימר" נולדה בגרמניה: "היימליך". מילה קשה לתרגום, שמכילה בתוכה כמה משמעויות: הביתי והמוכר, וגם המוצנע והנסתר. כלומר, המולדת או המשפחה, או כל מה שנפרד בכוח מכל השאר. אנחנו תמיד מחפשות בישראל אתר נופש שיחבר אותנו למולדת, לישראליות, ובו בזמן יאפשר לנו לחוות חידוש מרענן, כאילו נסענו לחו"ל. זה כמו בן בלתי אפשרי. אבל אי-אפשר לנפוש בישראל וגם בחו"ל; צריך לבחור. אבל

לא כאן טמונה הבעיה. בחופשת המנוחה, אם בארץ ואם מחוצה לה, אנחנו מבקשות לנו תמיד בית-לרגע; כלומר את המוכר (המדומיין והמשופר). ואילו החופשה בצימר היתה לנו דווקא היימליך לעילא, אובר-היימליך. הרחקנו לחיק הטבע בקצה המדינה רק כדי לשהות בחלל סגור שהוא התגלמות הדירה העירונית המאובזרת. יצאנו מהבית רק כדי למהר ולהרגיש שוב בבית. נסענו כל הדרך ורק הרחקנו מעלינו את מה שמחוץ לשליטת השלט-רחוק. אין פלא שאנחנו מרגישות עם שובנו רגש עכור של ניכור: כי חיפשנו את המוכר וקיבלנו אותו. כי היימליך, כמו שקבע פרויד, טומן בחובו תמיד גם את און-היימליך, הזר והמאיים. את מה שרודף את המוכר כמו רוח הפוקדת בית נטוש אחרי המוות.

הפיליפינית עשתה את שלה

לפני חודשים אחדים הפסיק פתאום מחלק העיתונים של הארץ להעלות את העיתון לדירתי שבקומה השלישית, והחל להשאיר אותו בתיבת הדואר שבקומת הקרקע. התקשרתי למחלקת המנויים של העיתון לשאול מה קרה. השירות שאני משלמת עליו, חשבתי, כולל את הבאת העיתון עד פתח הבית בשעות הבוקר המוקדמות לפני שאני יוצאת לדרכי, זה היה הנוהג במשך שנים. הפקידה הבטיחה באדיבות שתברר ותחזור אלי, לא לפני שהתנצלה על "אי-הנוחות הזמנית". למחרת שב העיתון להופיע בדרך פלא על מפתן דלתי. הפקידה התקשרה לוודא שהסדר הושב על כנו. כל העניין נשכח עד מהרה מלבי.

והנה, באחרונה, בעבודה על החיבור, נזכרתי בשליח של העיתון ובהרגליו שהשתנו, וחזרו והשתנו בהינף שיחת טלפון אחת שלי. מעולם לא פגשתי אותו. אין לי מושג איך הוא נראה. איני יודעת עליו דבר. אני רק יודעת שהוא עולה בכל בוקר שלוש קומות בריצה, משאיר את העיתון, יורד שלוש קומות וממשיך בדרכו.

שוב התקשרתי למחלקת המנויים, שאלתי כמה שאלות, ולמדתי פרט אחד שלא ידעתי: בכל פעם שאני מתקשרת כלקוחה למחלקת המנויים להתלונן על עיתון שלא הגיע ליעדו, עורכים שם בירור, ואם השליח אינו מצליח להוכיח שאמנם טיפס, עלה והניח – הוא נקנס, ושכרו מופחת. ובשגרה: אם מחלק העיתונים צריך לעלות שלוש וארבע קומות, זו בשבילו תוספת עבודה שאינה מתוגמלת בשכר. מן הסתם עדיף לו להשאיר את העיתון למטה, ושארד לקחת אותו בעצמי. כלומר: עומדות להן זו מול זו הנוחות שלו והנוחות שלי. של מי חשובה יותר?

כלקוחה אני בכלל לא אמורה לדעת את כל זה. ברור שהנוחות שלי חשובה יותר. איזו שאלה. שיטת העבודה של עולם השיווק והשירות בנויה על כך שהלקוחות כמעט אף פעם אינם מדברים עם העובדים ואינם ערים לקיומם. אלה שמתאמצים בשבילנו מורחקים מעינינו.

כשאנחנו מזמינים משלוח ממסעדה, אנחנו לא מדברים בטלפון עם הטבח, ואין לנו מושג מה הם התנאים שבהם הוא מועסק (במטבחים רבים בתל אביב מועסקים טבחים שעות ארוכות, כשוליות, בשכר נמוך מאוד – בין 3,600 שקלים נטו לטבח מתחיל במשרה מלאה ועד 4,500 שקלים נטו לטבחים בדרגות הגבוהות יותר – והם סובלים פעמים רבות מיחס קשוח, מלחיץ ומתעמר – כפי שלמדתי מתחקיר שערכתי בנושא, ושהתפרסם בהארץ במרץ 2005). כשאנחנו מזמינים מים מינרליים בכדים, הם מושארים על מפתן דלתנו ואנחנו יכולים רק לדמיין את הסבלים השריריים בסרבלים הכחולים (ולקוות שמשלמים להם מספיק ודואגים לבריאותם). כשאנחנו מבקשים לתקן איזה קלקול – בעירייה, בחברת הטלפון, בחברת הכבלים – אנחנו פונים ל"נציג שירות לקוחות", וזה מתווך באדיבות, ובקלישאות שיווקיות, בינינו לבין החברה, מעל ראשיהם של העובדים.

חוסר הידיעה הזה הכרחי ליצירת תחושת הנוחות שלנו. כי את העיקרון היסודי הזה השיטה מבקשת מאיתנו לשכוח: כל רגע של מאמץ שנחסך מאיתנו עובר לאדם אחר שמתאמץ בשבילנו. המטפלת שמחליפה אותנו בטיפול בסבתא או בתינוק ומשחררת אותנו לעיסוקינו, הפועלים

במפעל האלקטרוני בסין שעמלו כדי לייצר בשבילנו את השלט־רחוק ואת הטלפון הנייד המופעל בקלות יתרה ואת המחשב הידידותי ואת הנעליים הנוחות, השליח של העיתון שרץ כל בוקר במעלה שלוש קומות אל פתח דירתי כדי שלא אטריד את עצמי לרדת למטה בעצמי; וגם האנשים שחיים מעבר לגדר ההפרדה, וצריכים ללכת כברת דרך ארוכה כדי להגיע יום־יום למקום העבודה שלהם – לא פעם כדי לבנות את הבתים שלנו – ולוותר לגמרי על הנוחות שלהם, בלשון המעטה, כדי לאפשר את קיצורי הדרך ואת המעקפים ואת תחושת הביטחון הנינוחה שלנו.

הכלים השלובים של המאמץ – זהו העיקרון היסודי, המוסתר מהעין, של הכלכלה. אם נוח לנו – אם אנחנו יכולים להתרווח ולשכוח ולהרגיש בטוחים ולא לטרוח, אין ספק שמישהו אחר עובד ומתאמץ ומפריע לעצמו בשבילנו.

את העיקרון הפשוט והקשה לעיכול הזה מסתירים מאיתנו דווקא משום שאין עליו עוררין ואי־אפשר לבטלו. זו אינה פרשנות סוציאליסטית רדיקלית, חס וחלילה, אלא קביעתו המהדהדת של ההוגה הסקוטי החשוב אדם סמית, 'אביה מולידה של התיאוריה על כלכלת השוק

החופשי, שכתב ביצירתו הקלאסית והמכוננת עושר העמים ב-1776: "המחיר האמיתי של כל דבר שנצרך הוא מחיר העבודה, שנחסכת מהקונה ומוטלת על אחר". ועוד הבהיר סמית': "עבודה היא הסטנדרט האולטימטיבי שעל פיו אפשר להעריך ולהשוות את כל המוצרים בכל הזמנים. עבודה היא המחיר האמיתי: כסף הוא רק המחיר הנומינלי" (למדנו כי מדע הכלכלה והשוק החופשי נוצר בראשיתו על בסיס מוסרי של רגישות חברתית; ברבות הימים ויתרו ממשיכי דרכו של סמית' על המוסר ועל הרגישות, ועיוותו את תורתו בהתאם).

אלא שאנחנו מעדיפים להתעלם. כי אם נחשוב מעת לעת על האנשים שמתאמצים בשבילנו, אם ננסה להעריך את המחיר האמיתי של מה שאנחנו צורכים במונחים של עבודה, שנחסכה מאיתנו והוטלה על אחרים, אנחנו עלולים לשוב ולסבול מ"מפח התרבות" שעליו דיבר פרויד בחיבורו "תרבות בלא נחת", על כל תודעת האשמה המעיקה שלו, ולקלקל לעצמנו את "חדוות התרבות" נטולת הספקות, שמטפח העידן הצרכני ברוח סיסמת הפרסומת של "נייקי", "just do it!". זה כמובן לא רצוי.

והפיליפינית?

לפעמים אי-אפשר להסתיר את העובדים ואת העבודה באופן גשמי. למשל, כשבאה הביתה המנקה. או כשבאה המטפלת לשמור על הילדים, או לסעוד את הסבא.

אבל השיטה תמיד עובדת, וגם לזאת נמצא פתרון: כדי להעלים מהעין את זו שמתאמצת בשבילנו בתוך ביתנו שלנו, אנחנו בוחרים להעסיק בתפקיד הזה אנשים שקופים – שאינם מדברים בשפתנו, שבאו אלינו הרחק מהקצה השני של כדור הארץ, ושאינ לנו כמעט שום עניין בהם, זולת היעילות והמחיר הנמוך של השימוש בהם. הם כמו מכשיר ממכשירי הבית. צריך רק להזין אותם – במעט כסף, אולי גם להשאיר להם פירות במקרר, וזהו. הם עובדים מעצמם.

והם כל כך קטנים וקומפקטיים – זה פשוט נהדר. אני מביטה באישה פיליפינית שתומכת בזקן כפוף ומושיבה אותו לידה על ספסל בשדרות רוטשילד בלב תל אביב. הוא בוהה בשדרה. היא דרוכה לידו. אני מתבוננת בגופו הגרום והתשוש ובגופה הקטן והמוצק. ואני חושבת: כמה שהזקנה דוחה אותנו. ההצטמקות וההתפוררות של הגוף מרחיקה אותנו, מבהילה אותנו, אנחנו כבר לא יודעים

להתמודד איתה. אנחנו מחכים שתבוא אלינו אישה זרה כל הדרך מהפיליפינים כדי שתתעסק עם הגוף הזקן והרוחה והזר שלנו במקומנו. והיא באה, כמו משמים, בדיוק בגודל המתאים. היא לא תופסת יותר מדי מקום. מתברר, אגב, שאין דבר קל יותר מאשר להזמין עובדת למלאכה סיעודית. בלחיצה על המקלדת באתר האינטרנט "מיי פרייס" ביקשתי לברר כמה עולה לשכור מטפלת זרה שתטפל בסבי ההיפותטי. לא זזתי מהכיסא. בתוך חמש דקות קיבלתי ארבעה טלפונים מארבע חברות כוח אדם. בהמשך השעה התקשרו נציגים של שש חברות נוספות. השכר של העובדת, מתברר, הוא 600 עד 650 דולר לחודש, וזאת כשמדובר בעבודה רצופה, 24 שעות ביממה, שש יממות בשבוע, כלומר כ-4.1 שקלים לשעת עבודה, בכלל זה הוצאה על ביטוח בריאות ודמי כיס לנוחותה של העובדת שיוצאת לחופשי פעם בשבוע למשך 24 שעות. עובדת ישראלית, אמרו לי, מקבלת יותר (אבל יחד עם זאת, כפי שדווח בסוף 2006, ארגון הסיעוד הגדול בישראל, מיט"ב, הוריד ב-2003 את השכר ל-18.6 שקלים לשעה – גם לעובדות שקיבלו בעבר 28 שקלים לשעה; העסקת הזרים משפיעה אפוא על ההורדה בשכר של מטפלות באשר הן, ורק חוקי שכר המינימום יוצרים

איזו קרקעית סבירה לישראליות).

נציגה של אחת מחברות הסיעוד, שהתקשרתי אליהן כלקוחה פוטנציאלית של השירות, אמרה לי: "מצטערת, אי-אפשר לשלם להם פחות מ-600 דולר לחודש. זה החוק. אבל הם עובדים מסורים, שקטים וחרוצים, אני בטוחה שתהיי מרוצה. ואם לא – תוכלי להחליף מיד, בלי תוספת מחיר".

אני עוצרת לחשוב על זה: תמורת 600 דולר בחודש עזבה העובדת את ביתה השוכן עשרות אלפי מילין הרחק בפיליפינים, ובאה לטפל בסבים שלנו ובילדינו. היא מתגוררת בבית המטופל ומכוונת כל כולה לסיפוק צרכיו, ללא הרף, סביב השעון. היא המלאך מהמזרח שבא להושיע את הנשים במערב. מלאכת הטיפול הזאת היתה באופן מסורתי תפקידן של הנשים במשפחה, אבל כיום, בזכות הפמיניזם של מעמד הביניים, אנחנו יכולות להעסיק נשים אחרות, עניות ורחוקות, בתפקידים שהתפנו, ולהתמסר לקריירות המספקות שלנו.

וכך, גם אם המעסיק של העובדת מהפיליפינים נוהג בה בהגינות ובאדיבות – איך אפשר לתאר את שיטת ההעסקה הזאת? מה ההבדל בין העובדת הסיעודית הפיליפינית, שמשתכנת בבית המטופל וסרה כולה למרותו,

לבין משרתת או שפחה של ימים עברו? מה ההבדל בין הישראלית שמעסיקה אותה לבין האישה הלבנה בפרוורי יוהנסבורג בדרום אפריקה שמעסיקה מטפלת ומנקה שחורה, שיוצאת הביתה למשפחתה שבכפר רק פעם בחודש לכל היותר?

האם העובדה שמתקיימת העברה של כסף מהמטופלת למטפלת הופכת את היחסים ביניהן להוגנים? ואם כן, האם כל סכום של כסף הוא הוגן באותה מידה? האם ארבעה שקלים לשעה הם סכום הוגן יותר, נניח, משקל אחד לשעה? האם אפשר לקבוע אמת מידה מוסרית – ולנקוב את ערכיה בשקלים – להסדרת היחסים בין הצרכנית ובין העובדת שמספקת את צרכיה? או שמתקיים כאן אך ורק חוק השוק, המערכת המוסרית של הביקוש וההיצע ותו לא?

ואיך אפשר להתייחס לעובדה שהמטפלת משאירה אלפי מילין מאחור, במולדתה, את קרוביה הזקנים ואת ילדיה הרכים, ובאה כל הדרך אלינו לטפל בקרובינו הזקנים ובילדינו הרכים, כדי שהעבודה הזאת תיחסך מאיתנו, בזול?

הסוציולוגית האמריקאית ארלי ראסל הוכצ'ילד כינתה את התופעה בפשטות "גלובליזציה של האהבה". מדינות

אסיה, היא אומרת, מייצאות חום ואהבה למשפחות מעמד הביניים של מדינות אירופה וארצות הברית (וגם ישראל). זה מאפשר לעניי אסיה להישאר בחיים. וזה מאפשר למעמד הביניים בחברת השפע להתפנות לצבירה נוספת של כסף ולהוצאה נוספת על צריכה. וכך כולם מרוצים (האם לא לכך התכוונו מרקס ואנגלס כשקבעו כי "במקום הניצול המעוטף באשליות דתיות ופוליטיות, כוננה [הבורגנות] את הניצול הגלוי, החצוף, הישיר, הנוקשה"?).

במשך דקות אחדות שוחחתי עם נציגה של אחת מחברות הסיעור. היא נשמעה אישה נעימה ויעילה. היא שאלה על סבי ההיפותטי באכפתיות וברוך. שאלתי אם השכר למטפלת אינו נמוך מדי לדעתה. היא הופתעה מהשאלה, התקשתה בהתחלה להבינה, ומיד התעשתה וענתה לי בתשובה השכיחה הזאת: "בשבילם, בפיליפינים, זה המון כסף. משכורת חודשית שהיא מקבלת כאן מפרנסת לה משפחה שלמה בשנה. וחוץ מזה, אל תשכחי: היא גרה בבית של המטופל, אין לה הוצאות על דיור". שאלתי את נציגת החברה אם היינו ממשיכים לשכור את שירותיהם של העובדים מאסיה לו היה מצבם הכלכלי במולדתם טוב כמו שלנו. היא אמרה שזו שאלה משונה. שאלתי אותה

מה דעתה על העובדה שרבות מהמטפלות הן אמהות שמשאירות את ילדיהן מאחור, אצל קרובי משפחה בפיליפינים (או בבוליביה, או בבולגריה, או באוקראינה, או בהודו). היא אמרה, "אני לא יודעת, זה קשה. אבל אין להן ברירה".

שתו מים 3. הגוף

השליח של מי ערן, שמביא את הבקבוקים הביתה, הוא בחור חסון. אני יודעת זאת אף שמעולם לא נפגשנו. הוא תמיד בא כשאני ישנה או נמצאת בעבודה. דרכינו לא הצטלבו. אבל אין לי ספק שהוא בחור שרירי, שזוף ובריא, כתפיו רחבות, והוא אוהב לשאת עליהן משקל רב, תמיד בחיוך. כמו דמותו המשתקפת בפרסומות.

חסינותו של הבחור של מי ערן חיונית. אנחנו, הלקוחות, שמקבלים את המים הביתה היישר מהמעייין בלי להניד עפעף או לנקוף אצבע, יכולים להרשות לעצמנו להיות רופסים. אנחנו מתרווחים פרקדן על כורסת "אמריקן קומפורט" שלנו. המים הנקיים נמזגים לכוס צלולה על

השולחן הקטן שמונח ממש בצמוד לכורסה, כדי שלא נצטרך לזוז יתר על המידה.

אבל השליח של מי עדן חייב לגדל שרירים. הוא באמת סוחב את הקנקנים הכחלחלים האלה, 18.9 ליטר כל אחד, בידיו ועל כתפיו. זה לא צחוק. הרפיסות שלנו נסמכת על החוזק והאתלטיות שלו.

בחברה שלנו נשים אינן הולכות עוד אל הבאר כדי להביא משם את המים בכדים על ראשיהן (ולהיפגש, ולרכל). אצלנו, סחיבה היא מקצוע של גברים. הבחורים החסונים של מי עדן מביאים לא רק את המים אלא גם את בשורת הבריאות, החוזק, הפוטנטיות, שהמים האלה נושאים עימם; מים פרטיים ויוקרתיים, שמסמלים את ניגודם המוחלט של המים הציבוריים, מי התהום והבארות, שנס לָחֵם.

ואלה הכלים השלובים של תעשיית המים המינרליים: כ-75 אחוז מהגוף החסון של השליח של מי עדן עשויים מים. בקרב הרופסים והשמנים בינינו, שיעור המים קטן יותר; אולי רק 60 אחוז, במקרה הטוב. זאת משום שתאים של שומן מכילים הרבה פחות מים (כ-25 אחוז) מאשר תאים אחרים בגוף – של שרירים, עור, קרביים, ודם (המכילים עד 83 אחוז מים). השליח של מי עדן מביא

לנו את ההפרש בבקבוקים גדולים וכחלחלים. אנחנו רק צריכים לשתות. הוא צריך להזיע. אנחנו לוגמים.

ככל שאנחנו שותים יותר מים מינרליים שהגיעו אלינו הביתה בלי שום מאמץ מצדנו, כך השליח של מי עדן שומר על שיעור גבוה של מים בגופו הרזה, המתאמץ. ככל שאצלנו עולה הרפיסות, יורד שיעור המים בגופנו, הצימאון גובר, והשליח של מי עדן חוזר. הכול זורם.

הניתוח והדיאטה

"חדש ב'פאם קליניק' – גבר מי שמתפנק", כך צוהלת פרסומת למכון יופי בשבועון ישראלי נפוץ שתפסה את עיני. "את הטרנד הלוהט האחרון, טיפולי יופי לגברים", ממשיכה המודעה, "מביאים אלינו ב'פאם קליניק' עם מחלקה גברית חדשה. מעתה יוכלו הגברים ליהנות מטיפולים להסרת כתמי עור, עיסויי פנים, טיפול אנטי אייג'ינג, טיפולים להרחקת שיער לצמיתות ועוד".

"פינוק", מילת הקסם החדשה של תרבות הצריכה בכלל, ושל תעשיית היופי בפרט. הכול הוא בגדר פינוק – קונצרט, יין משובח, רחצה בסבון, טיול, שיעור גמרא – כל מה שאפשר למכור. וכעת גברים מוזמנים גם הם

"להתפנק", כלומר להתעסק ולהתייטר בשינוי המראה שלהם. כביכול היו מנהגי היופי של נשים מאז ומעולם רק סוג של התענגות גחמנית, ולא היענות מבוהלת לצייוי חברתי.

בספרה המהדהד הסריסה, שפורסם ב-1970, כתבה ג'רמיין גריר על הצייוי שמצוות נשים להסיר שיער מגופן כדי להיות "נשיות". גריר טענה שהסרת השיער הכפייתית – מבתי השחי, משוקי הרגליים, מתחת לאף – נולדה בגלל ההכרח להסיר מהאישה כל סממן של חייתיות, טבעיות, ויריליות. הגבר התבקש להפגין את הפראיות שלו – שעירותו היתה גבריותו – ואילו האישה נדרשה להצניע את פראיותה ולהכניע אותה. שיער על הראש הוא נשי. שיער על הרגליים – גברי. הפרד ומשול.

והנה, במפנה המאה ה-21 נשים עדיין נדרשות להסיר מגופן את סממני הוויריליות – את כל מה שאיננו חלק, מעודן ומרוסן – אבל עכשיו הן לא לבד. גם לגברים "מותר". וכך, תעשיית היופי מייצרת תרבות יוני-סקס, שכביכול מטשטשת את ההבדלים בין המינים ומשחררת, אבל למעשה זו תרבות אנטי-סקס, שיוצרת השטחה, שיוף וליטוש של סממני המיניות הטבעית והמגוון הגופני באשר הם. הגברים שמוזמנים "להתפנק" נקראים בעצם

להרגיש, כמו הנשים, לא נוח בתוך הגוף שלהם. וכדי לרכוש מחדש את הנוחות האבודה הם מוזמנים להתפנק, כביכול היו מריטת השיער והסכינים שחותכים בבשר ומתקנים ומותחים ומיישרים ומהדקים רק הנאה צרופה, ולא פעולות אלימות ומכאיבות.

זה סוד גלוי, ובכל זאת צריך להזכיר שתעשיית היופי – הניתוחים הפלסטיים למיניהם, הדיאטות, הטיפולים להרחקת שיער ולהסרת כתמי עור ולמחיקת סימני הזדקנות, והקרמים, והחזיות, והגבות המרוטות, והמניקור, והאיפור, ושאר אמצעים בלתי נלאים של "שיפור" – התעשייה העצומה הזאת בנויה כל כולה על עיקרון אחד: אי-נוחות. זכות הקיום שלה מתבססת על הסלידה העצמית.

כדי שהתעשייה הזאת תמשיך לגלגל מיליארדים, כולנו, נשים וגברים, חייבים להרגיש לא נוח בגופנו ועם גופנו. אנחנו חייבים להרגיש שמנים מדי, מקומטים מדי, שופעים מדי, חיבורים או שחומים מדי; אנחנו צריכים להירתע מהישבן שלנו ומהשפתיים ומהשדיים. תפוחים או מדולדלים. רופסים או מנופחים. עלינו להרגיש כל הזמן פחות מדי או יותר מדי. עלינו להרגיש כל העת לא יפים. ובעיקר עלינו להרגיש שאנחנו לא נראים דומים לאידאל

יופיו חמקמק. לצורה המדומיינת שלנו. אסור לנו בתכלית האיסור לאהוב את השתקפותנו במראה. נרקיסזום בריא לא יניע את תעשיית המיליארדים. רק הפרעה נרקסיסטית – התעסקות כפייתית בעצמנו, אי-נחת המונעת משנאה עצמית – משרתת את השיטה.

בספרו מודרניות נזילה כותב זיגמונט באומן על פער מכריע וקשה, שהולך וגדל בימינו, בין אינדיבידואליות להלכה ובין אינדיבידואליות למעשה. לדידו של באומן, הולך ומעמיק הפער בין התחושה שאנחנו חופשיים, עצמאיים, משוחררים מעולה של חברה – במשטרים הדמוקרטיים לכאורה שאנחנו חיים בהם – ובין היכולת שלנו להיות אינדיבידואלים של ממש: אנשים פרטיים שקונים שליטה בגורלם ובחרים בחירות על פי רצונם, כנגד, למרות ובתוך החברה.

ההרשאה שניתנת כיום לגברים "להתפנק" – להיות קצת נשיים; להסיר שיער לצמיתות אם הם רק רוצים – היא מקרה מובהק של אותה אינדיבידואליות מדומה. עכשיו גם גברים יכולים להחליט, לגמרי בעצמם, בלי שום כפייה ובלי שום ציווי, פשוט כי כך הם רוצים, וכך יפה להם, באופן טבעי ואישי ועצמאי, לשנוא את גופם.

ידידותי למשתמש (השימושי)

”מילים לעולם אינן מייצרות שום דבר שימושי”, אמרה וירג’יניה וולף בהרצאתה ”אומנות” (Craftsmanship).¹² הן הן הוכיחו פעמים רבות כל כך עד כמה הן שונאות להיות שימושיות ויעילות, עד כמה זה הטבע שלהן – לא לבטא אף פעם אמירה פשוטה אחת אלא תמיד אלף אפשרויות שונות בבת אחת – הן עשו לנו זאת לעתים קרובות כל כך עד שסוף סוף, למרבה השמחה, אנחנו מתחילים להכיר

---

¹² ההרצאה שודרה ברדיו הבריטי באפריל 1937, ונרפסה בקובץ המסות שלה The Death of the Moth, and other essays.

בעוברות. ואנחנו מתחילים להמציא שפה אחרת – שפה שמתאימה היטב, להפליא, לביטוי אמירות שימושיות: שפה של סמלים”.

נראה שזהו בדיוק המתח התרבותי המתקיים כיום בטכנולוגיית הכתיבה והתקשורת שלנו – המתח בין מה ששימושי, יעיל ונוח או מה שנצרך בפסיביות מנותקת, לבין מה שמורכב, מפתיע ורב-משמעות או מחייב תקשורת פעילה ומשתתפת. זהו המתח שבין הפונקציונלי לבין הפואטי. בין הפורנוגרפי לבין הארוטי. בין מה שידידותי למשתמש לבין מה ששימושי לידידות.

וולף, משועשעת, מביאה לדוגמה את היחס שבין המילה הכתובה לבין סמל הכוכב (הגמלון, במקור) במדריך המלונות מישלן: “הוא רוצה לומר לנו שבית מלון אחד הוא בינוני, השני טוב, והשלישי הכי טוב באזור. איך הוא עושה זאת? לא בעזרת מילים: כי מילים עלולות להפיח מיד חיים במיני שיחים פרחוניים, ובשולחנות ביליארד, בגברים ובנשים, בירח שעולה בשמים ובשכשוך המתמשך של מימי הים בקיץ – דברים טובים בהחלט, אבל לגמרי סוטים מהעיקר. המחבר של מישלן דבק בסמלים: כוכב אחד, שני כוכבים, שלושה כוכבים. זה כל מה שהוא אומר וזה כל מה שהוא צריך לומר”.

באחרונה נראה, ביתר שאת, שסמלים אלה נעשים תמרורי התנועה בכל תחום של חיינו וגם בתקשורת: יעילות, בהירות, שימושיות, מהירות בהעברת המסר – הסרה של קשיים, ביטול של אי־הבנות, מעקף של בעיות, קיצור של דרכים, צמצום של מורכבויות, השטחה. תיאודור אדורנו העיר על כך ביצירת המופת שלו מינימה מוראליה:¹³ "הקו הישר נחשב היום למרחק הקצר ביותר בין שני אנשים, כאילו היו לא יותר משתי נקודות". הוא הבחין בתופעה לפני כשישים שנה, ומאז היא רק הולכת ומתעצמת – משתפרת או מסלימה, לפי ההקשר וההשקפה. כך הוא הדבר כיום עם הטלפון הנייד, הזמין תמיד, וכך עם הודעת הטקסט התמציתית המידית, וכך עם הדואר האלקטרוני, המהיר והישיר, החף מאילוצים סגנוניים. כך עם השאלות הפשטניות של הסקר הטלפוני, שמעצבות לנו את "דעת הקהל", וכך עם האפשרות שניתנת לנו ללחוץ 1 וללחוץ 2, או ללחוץ 0 ולחזור לתפריט הראשי, במקום להגיד בעצמנו מה אנחנו רוצים, במקום לדבר עם מישהו בצד השני ולהכביר מילים. זה מספיק לנו: יש לנו כמה אפשרויות ואנחנו רק צריכים לבחור אחת מהן, וללחוץ.

---

¹³ הוצאת ורסו, 2005 (1951).

בהקשר הזה, קשה לחשוב על התפתחויות טכנולוגיות זריזות, מהפכניות, חיוניות וחשובות יותר מהמחשב האישי וממערכת האינטרנט, שמאפשרים תקשורת חופשית, חסרת גבולות, ישירה ומהירה. תרומתם לחינוך החברתיים והפרטיים לא תסולא בפז. הם מאפשרים יצירה של קהילות מיוחדות ומפתיעות וחוצות גבולות; הם מאפשרים סולידריות וקשרים שאינם עסקיים ואינם רווחיים, אלא שיתופיים. מי שלא שחה בים הקישורים באינטרנט לא ידע שמחת לימוד והעברת מידע מימיו. גם עולם שיתוף הקבצים, על היבטיו העבריינים, הוא עולם שמח וחתרני מאין כמוהו. זו באמת תופעה ייחודית לזמננו, ומרשימה – אנושית, חברותית, משכילה, משמחת – קלה ונוחה מאין כמותה.

יחד עם זאת, הטכנולוגיה של המחשב האישי מעלה על נס ומעדיפה את היעיל, השימושי, המהיר והתכליתי. בדרך אל עידן האי-מייל, ה"גוגל" והיור-טיוב – הרווחנו הרבה, אבל גם איבדנו לא מעט.

אני כותבת את הדברים הללו במקלדת המחשב ותוהה על המתח בין הפונקציונלי לבין הפואטי שבתהליך הכתיבה: ג'ואן אקוצ'לה, ברשימה בניו יורקר (אפריל 2007), מזכירה לי איך כתבנו פעם במכונת כתיבה:

באצבעותינו היינו מכים במקלדת בכל הכוח, והבחירות שלנו היו נרשמות על הנייר בקול חבטה. "הרעש סימן את העובדה שהשגנו דבר מה. וכך, במידה רבה, סימנה גם חזרת מחסנית הדיו להתחלה – עוד שורה נגמרה! – ומלאכת החלפת הנייר – עוד עמוד נגמר!"

בתחילת יום של כתיבה היינו עומדים מול נייר לבן ומנסים להטביע בו מחשבות בסדר ובצורה בעלי היגיון ויופי משלהם. היססנו – האות נצבעה חלושות באפור; הקלדנו בביטחון – האות נטבעה בשחור. אם התחרטנו, הנייר קומט והושלך לפח. אם רצינו לתקן, אחזנו פיזית בנייר, וסימני המחיקה נשאר עליו לדיראון עולם. "עמוד שנדפס במכונת כתיבה ידנית היה כמו עדות לעינוי שבמחשבה".

במחשב האישי, לעומת זאת, נמחק כל סימן לתהליך הכתיבה המיוסר. מה שיוצא בסוף נראה כאילו היה זהה למה שחשבנו מלכתחילה. נעלמו עקבות המאבק. ועם זאת, כל כך קל לנו לכתוב היום. מעולם לפני כן לא כתבנו הרבה כל כך, מהר כל כך, סוגים שונים כל כך של כתבים. ומעולם לא קראנו כה בזריזות, ומעולם לא הצלחנו לעבור כך מטקסט לטקסט, מדבר לדבר, מאזכור לקישור, כאילו העולם הוא ספרייה ענקית, וכל כולה פתוחה לפנינו.

ואיננו זקוקים עוד לעורך שיחליט בשבילנו מה נקרא ומתי, אנחנו יכולים לבחור לבד את חומרי הקריאה שלנו ואת הסדר; אנחנו קובעים את ההיררכיה. זה משאיר אחריות רבה בידינו. אנחנו נושאים בה, אם נרצה ואם לא.

כן, קל היום לכתוב יותר מאי פעם, אבל מה אנחנו כותבים? השאלה הזאת מעלה על הדעת את דבריו של אדורנו במינימה מוראליה, בגנות הישירות ביחסים בין בני האדם. אם בעבר נאלצו אנשים ללכת סחור סחור לפני שניגשו לעניין תכליתי כלשהו, והדיבור היה מקושט, מרובה – היום אנחנו ניגשים ישר לעניין. האי-מייל שונה מהמכתב לא רק במידיות של השילוח, ולא רק בשיטת ההקלדה שמעלימה את כתב היד, אלא גם בסגנון הכתיבה. אין אנו טורחים עוד על הקדמות מנומסות ועל תיאורים מסולסלים (את "חברתי היקרה לי עד מאוד" יחליף כיום באי-מייל "הי" אחד פשוט, לכל היותר). אין אנו טורחים עוד על תחביר ועל פיסוק נאים ותקינים. איננו משתהים כדי לנסח. אנחנו כותבים בקלות ולעניין, לוחצים "שלח" ועוברים הלאה. לדירו של אדורנו, הנוכחות הדומיננטית בתרבות של סגנון הדיבור הישיר והתכליתי (או של אותה "אמירה פשוטה ושימושית" שמילים לעולם אינן יכולות

לספק, לפי וולף) מזכירה את סגנון הפקודה הפשיסטית. "יחסים ענייניים בין אנשים, והתנערות מכל כללי נימוסים אידיאולוגיים, הפכו כבר בעצמם לאידיאולוגיה: של התייחסות אל אנשים כאל חפצים". כי מה שנראה כמו קרבה יתרה – דיבור אינטימי וישיר ללא כסות רשמית; וטכנולוגיה שמאפשרת לבטל את המרחק וליצור קשר מידי מתמיד – למעשה יוצרים ניכור. הפונקציונליות, אומר אדורנו, היא ההפך מעדינות; ותכליתיות היא כל מה שאינו אנושי וחם. קרבה אנושית מחייבת גם את האפשרות להרגיש שיש זמן, שלא צריך לחסוך בו, שאין לאן למהר. שמתקיים בין שני אנשים מרחב פוטנציאלי, לביטוי ולמיצוי הוויותיהם הנפרדות, ואין לחסלו. שאפשר להשתהות ולהתלבט, ואפשר גם לשתוק, וגם לסטות מהעיקר, או להפליג, למכביר.

היסטוריה קצרצרה, מרפרפת, של התפתחות מערכת היחסים בין המחשב ובין המשתמשים בו עשויה להזכיר לנו את הדרך המהירה שנעשתה עד הלום בכל הקשור למתח המהותי הזה בין פונקציונליות לפואטיקה, בין פסיביות לאקטיביות, בין נוחות לאתגר; היא עשויה להזכיר לנו כי מערכת היחסים הנוכחית בינינו ובין המכשירים שסביבנו

אינה היחידה האפשרית.

בראשית, קשה היום להאמין, היה מחשב בגודל חדר, והמשתמש המומחה היה נדרש להפעיל בדרך משונה את המכונה (באמצעות כרטיסיות נקבים, למשל). מרחק רב התקיים אז בין שפת המחשב לבין שפת המחשבה. כלומר, בין שפת ההפעלה לבין המודל המנטלי של המשתמש. המשתמשים נדרשו ללמוד בסבלנות את כל התורה. בהמשך, עם פיתוח המחשב האישי, עדיין התבקשה המשתמשת, לפני הכול, להפעיל את המכונה. ועדיין שרר מרחק רב בין השפה שבה הזינה את המכשיר ובין האופן שבו היא חשבה בעצמה. מערכת ההפעלה "DOS", למשל, חייבה את המשתמשים ללמוד שפה זרה ושרירותית של שורות פקודה, ולהקליד אותן כדי לגרום לתוכנה לבצע את הפעולות השונות שחפצו בהן.

האפשרות לפנות לפונקציה של עזרה, Help, שבה נשמר מעין מילון מונחים, תפריט של פקודות, היא דוגמה לאופן שבו התחילו לנסות לגשר בין שפת המחשב לבין שפת המחשבה לקראת הפיכת המחשב ל"ידידותי למשתמש". אם לא זכרנו על פה את הפקודות החיוניות להפעלתו, לפחות היתה לנו בו תזכורת מסייעת. והנה, מאותו מחשב גמלוני וזר, שבהפעלתו התבקשנו

להשתתף באופן פעיל כלשהו, עשינו קפיצת ענק למחשב כפי שאנחנו מכירים אותו כיום. זה הצבעוני, השמח, עם האיקונים, אותם סמלים קטנים על המסך, ועם המטפורות שקטפנו מהחיים: של "שולחן עבודה" ו"תיקייה" ו"דפים" ו"מסמך" ו"דפדפן" (מטפורות כושלות, לפעמים, אבל שורדות). קפיצת המדרגה הזאת, מהמחשב עם שורת הפקודות אל המחשב עם הסמלים הגרפיים הפשוטים והנהירים לכול, כמעט פרימיטיביים, המסתייעים בלחיצות העכבר הפשוטות ובתנועתו, היא קפיצה מהותית וסמלית כאחת.

כי לפני הכול: ה-GUI (graphical user interface), הממשק הגרפי למשתמש, אינו מבקש עוד מהמשתמש להפעיל את המכונה. זה נגמר. כל מה שאנחנו צריכים לעשות כעת הוא לבחור בפעולה הרצויה לנו ברגע מסוים – לכתוב חיבור או לחשב חישובים, לצפות בסרט או לשלוח מכתב; אנחנו לוחצים בעזרת העכבר על הסמל של המשימה המבוקשת ומתחילים בפעולה. בדרך אל המלאכה – הכתיבה, החישוב, התקשורת, החיפוש באינטרנט, הקריאה, ההאזנה למוזיקה, העלאת התצלומים וההתבוננות בהם – הצליחו המפתחים ברוב תבונה, כישרון והמצאה להעלים מאיתנו כליל את המכונה, את

המנגנון. ברומה למערכת היחסים ששוררת בינינו ובין מכשירים מרכזיים אחרים בחיי התקשורת שלנו – כמו הטלוויזיה, הרדיו והטלפון – לא מטרידים אותנו עוד הפרטים שקשורים לתהליך ההפעלה. אנחנו רק לוחצים על סמל של תוכנת "Word", הנייר הריק עולה לפנינו, ואנחנו כותבים. אנחנו לא יודעים מה דרוש לתוכנה כדי לפעול, אנחנו לא יודעים באיזה אופן השפיעה הלחיצה על הסמל – מעשה ערטילאי לעילא ולעילא – על החומרה, התוכנה והפעולה. זה ממש לא אכפת לנו. אם לא תפעל התוכנה – לא נדע להפעיל אותה. אבל לא נורא. תמיד נוכל לקרוא לטכנאי. או לקנות חדש. כי מה שחשוב הוא זה: כל אחד מאיתנו יכול בקלות רבה להשתמש במחשב. גם ילד בן שבע, גם סבתא בת שבעים. וכך הקלות, או הדמוקרטיה, של השימוש במחשב מצטרפות למגמה המרכזית של תרבות הנוחות: תנועה לעבר צמצום המיומנויות והאקטיביות בסביבתנו המידית. בעסקת החבילה שבה קיבלנו את הנוחות אנחנו מקבלים בהכנעה גם את חוסר האונים, את הפסיביות ואת התלות במוצרים. אנחנו ממלאים את תפקיד ה"משתמש", ולא יודעים, ולא רוצים לדעת, איך הדברים שסביבנו עובדים. איך לתקן אותם, איך לכנות אותם בעצמנו. איך להסתדר בלעדיהם.

בינתיים, בשלושים השנים האחרונות, נוספה עוד מהפכה לחיינו, זריזה ומהותית: מהפכת הרשת. חזון המחשב האישי, בשנות השישים של המאה העשרים, עוד צייר עולם שבו לכל אדם סביבת עבודה יציבה, לשירותו, בדלת אמותיו, לעצמו. אלא שבינתיים התפתחה רשת האינטרנט, ודווקא החריגה מהמחשב האישי, היכולת להתקשר עם אחרים והנוכחות של אחרים בסביבת העבודה הפרטית שלנו – דווקא אלה נעשו יתרונותיו המהפכניים והמורגשים ביותר של המחשב האישי.

שתי המהפכות האלה, של המחשב הידידותי למשתמש ושל האינטרנט, כרוכות זו בזו: איננו צריכים עוד לדעת להפעיל את המכונה, הסמלים הקטנים על המסך עושים כביכול את העבודה בשבילנו. ובה בעת אנחנו יכולים ליצור קשר עם אחרים בקלות כמעט חסרת עכבות. המכשיר המתווך נעשה שקוף. וזה טוב. כי כך, מה שנשאר לכאורה הוא התוכן והתקשורת עצמם.

יעילות, פופולריות, אחידות

לפני שמערכות הממשק הגרפי, GUI, של ה"מק" או של "חלונות", המוכרות לנו כיום, פותחו לראשונה במעבדת

המחקר של "זירוקס" בפאלו אלטו שבקליפורניה בשנות השבעים, נהוג היה לחשוב על האדם שמתמשש במחשב כעל הומו פאבר, האדם העובד, שבשבילו יעילות וחסכון בזמן הם ערכים ראשוניים במעלה.

למעשה, יעילות וחסכון הם ערכים חשובים לא בשביל העובד, אלא בשביל מעסיקיו. מהנדסי אנוש מהסוג הקלאסי היו מבקרים במפעלים, בשירות המעסיקים, כדי לצפות בפועלים ולראות כמה זמן נמשכות פעולות מסוימות. המהנדסים היו מעצבים את המנגנון הטכנולוגי בצורה שתחסוך, נניח, שלושים שניות בכל פעולה, ותגביר את התפוקה בהתאם. כך התפתחה היעילות הטכנולוגית לטובת התפוקה היצרנית של המפעל ולמיצוי מרבי של עבודת הפועל.

וכך, בתחומים שונים של טכנולוגיה עדיין מעודדים אותנו לאמץ את המחשבה כמה שפחות; להפעיל את המכשיר בקלות וביעילות כמה שיותר. עולם העבודה עבר ברוח הגישה הזאת תהליך הדרגתי ומסיבי של צמצום משימות הפועל לפעולות פשוטות ויעילות, כלומר צמצום אופק המחשבה והכישורים הדרושים ממנו. שיטת ההעסקה המאפשרת את תעשיית המזון המהיר, למשל, בנויה על עובדים רבים, שמבצעים עבודה מכנית אוטומטית פשוטה

מאוד, ומשום כך זולה. כזו היא גם שיטת ההעסקה של איקאה – הרבה זבנים בעלי אחריות מצומצמת; חיסול שכבה אדירה של בעלי מלאכה.

מפתחי הממשקים הגרפיים החדשים פעלו על רקע הערכים האלה, אבל גם ניסו לשנות. היעילות והנוחות הן עדיין ערכים מובילים, אבל לא רק לשם התפוקה, אלא גם לשם היצירה. אנחנו יכולים לשחק, לצייר, להסריט, לכתוב על המחשב בקלות יתרה.

אנחנו יכולים גם ללמוד, לאסוף ידע, להשכיל במהירות מדהימה. רק נקליד שאלה, מושג, גישוש במנוע החיפוש של "גוגל", והופ, עולם של מידע נחשף לפנינו.

אלא שהיעילות המסוימת הזאת, שמאפשרת את פלא רכישת הידע, משפיעה גם על התכנים של הידע הנחשף. מנוע החיפוש של "גוגל" בנוי במידה רבה על ערכים של פופולריות, שמנציחים את עצמם. דפי המידע שנכנסים לרשימה הם אלה שזכו לכניסות הרבות ביותר. כך מבטיחה הטכנולוגיה את המשך הזרימה של המיינסטרים. אנחנו רוכשים ידע מהר מאוד, אבל ידע נפוץ, שכיח, וממילא מצומצם. כדי למצוא ידע אחר, נסתר, כדי לפתח כלים ביקורתיים, למצוא את השוליים ולהלך בהם – צריך

להשקיע לא מעט מאמץ. ומאמץ הוא בדיוק מה שמנוגד לשיטה החדשה.

יחד עם זאת, המערכת מאפשרת גם פיתוח רבדים אחרים. כיום, בתחום עיצוב הטכנולוגיה, רבים מבינים כי הגיע הזמן להתאים את המחשבים שלנו לאו דווקא להומו פאבר, פועל נרצע, שהיעילות היא התכונה החשובה ביותר שלו; ולא להומו שופינג, צרכן חרוץ, שהנגישות למוצרים והנוחות הן נר לרגליו; אלא להומו לודנס,¹⁴ האדם המשחק.

הטכנולוגיה מתקדמת גם בדרך הזאת, ומתאימה את עצמה יותר ויותר ליסודות המשחקיים בתרבות, שנדחקו זה כבר מפני היעילות, ולאנשים שמבקשים דווקא למצות את טבעם המהמר, המנסה, ומחפשים אתגרים והפתעות;

¹⁴ בספרו הומו־לודנס מתאר ההיסטוריון ההולנדי יוהאן האוזינחה את המשחק כמרכיב מהותי בתרבות האדם. המשחק קודם לתרבות, ומוטמע בכל אחד מהיבטיה. "בעלי חיים משחקים", כותב האוזינחה, "ולכן הם לא רק חפצים מכניים; בני האדם משחקים, ואנחנו יודעים שאנחנו משחקים, ולכן אנחנו לא רק ישויות רציונליות; כי המשחק אינו רציונלי" (בתרגום מהנוסח האנגלי, שראה אור בהוצאת ביקון פרס, 1971).

כאלה שסולדים מקיצורי דרך ואוהבים דווקא להשתהות ול"בזבז" זמן. ליצור ולהתגרות. להתקשות ולהתגבר על הקושי.

העלאה על נס של האדם המשחק והצבתו במרכז התרבות עשויות להועיל גם להשבת הפואטיקה והאמנות אל מרכז התרבות. רבים מבינים כיום שהמחשב והרשת הם אתרים שבהם אנחנו מבלים שעות רבות בכל יום – לא רק לשם עבודה. לכן מתחילים לחשוב על עיצוב סביבת המחשב כמו שאנחנו אמורים לחשוב על אדריכלות – בערכים אנושיים וחברתיים, שחורגים מיעילות ונוחות. אם תימשך המגמה הזאת, ישתנה אולי גם האופן שבו אנחנו מדברים זה עם זה, ומגוון הרעיונות והשאיפות שיעלה על דעתנו ישתנה גם הוא. כי היעילות והתכליתיות מנוגדות מבחינה ערכית למשחק, לשירה, לאמנות ולמוזיקה; ליפה ולנשגב; היעילות והתכליתיות מצמצמות מאוד את מרחב ההתפתחות הפוטנציאלי שלנו, ומשטיחות את ההווה.

במידה רבה, השינוי כבר קורה: תרבות משחקי המחשב האקטיבית מתחרה היטב בצפייה הפסיבית בטלוויזיה; העולם הווירטואלי האלטרנטיבי, שמתפתח באחרונה באזורי משחק כמו Second Life שבהם אנשים מבלים זמן רב כאילו היה ביתם השני, מפתח את הדמיון ואת היצירה

ומרחיב את העולם הממשי; תרבות הסרטים האישיים ושיתופם ברשת מחייבת מעורבות יצירתית ומעודדת מקוריות. אמנם הכול נעשה בתוך תבניות ותוכנות מוגבלות, בתוך הבית, שנשלט בידי חברות הטכנולוגיה הגדולות, אבל אין דבר: היצירתיות מאז ומעולם נזקקה לסד ולמסגרת כדי לפרוץ החוצה מתוכם ולפרוח.

חדשות קלות לעיכול

"האם התקשורת משפיעה לרעה על המורל הלאומי?" זו היתה שאלת המחקר של מכון חיים הרצוג לתקשורת, חברה ופוליטיקה באוניברסיטת תל אביב, בדו"ח "מדד אמון הציבור בתקשורת", שפורסם ביוני 2007. הנחות המוצא של הדיון היו שמתקיימות ישויות כאלה, "ציבור" ו"תקשורת", ושה"תקשורת" אחראית בדרך זו או אחרת לרומם את רוחו של ה"ציבור" (מסקנות המחקר היו, בין השאר, כי "לא נמצא קשר בין תחושת הזיקה לישראל בכלל לבין חשיפה לתקשורת" וכי "תוכניות האירוח מגבירות את האמון של הציבור בצבא ובמשלה").

בראשית ימיה של העיתונות המודרנית בארצות הברית

ניטש ויכוח בין הפילוסוף ג'ון דיואי לבין העיתונאי וולטר ליפמן, שעיקריו ראויים להדהד גם היום. דיואי כתב ב-1927 את הציבור ובעיותיו בתגובה לספרו של ליפמן, שראה אור באותה שנה, הציבור המדומה. הדיון עסק, בין השאר, בתפקידה של התקשורת העיתונאית בהליך הדמוקרטי.

ליפמן טען שאין בעצם חיה כזאת, "ציבור", שמשתתף בהליך הדמוקרטי; וכי המטרה הראשית של הדמוקרטיה אינה התהליך הדמוקרטי אלא התוצר שלו. כלומר, האזרחים, לפי ליפמן, אינם מעוניינים באמת להשתתף במנגנון הפוליטי הדמוקרטי, לדעת מה קורה, להתארגן, להצביע ולהשפיע, אלא הם מבקשים, כל אחד ואחת מהם, "ליהנות מהחיים הטובים" שהמנגנון הזה מביח להקנות להם. וממילא הם אינם מסוגלים להשתתף בהליך קבלת ההחלטות בצורה מושכלת: האזרחים הם "צופים חירשים", כהגדרתו: הם יודעים איכשהו שמעשיהם של בעלי הכוח משפיעים עליהם, אבל אין להם מושג באיזו דרך ומה זה בדיוק אומר, והם מעדיפים לא להיטרד בכגון אלה.

דיואי, לעומת זאת, סבר שיש, לפעמים, "ציבור". הוא רק טען שקיומו של הציבור תלוי בתנאי מסוים:

כשקבוצה גדולה של אנשים מרגישה שהפעולות של בעלי הכוח פוגעות בה באופן שיטתי ולאורך זמן, בצורה מכרעת, נוצרת הישות הציבורית, מתגבשת תודעתה והיא קמה לפעולה. וכדי שהדבר יתאפשר, הוא אומר, דרושה תקשורת, עיתונות באיכות טובה, שמספקת מידע וביקורת, ידע וחוכמה.

כמו ליפמן, גם דיואי סבר שהמשימה הזאת קשה מאוד. הוא טען שהאינטרסים של השוק, על ערכי הצריכה ואמצעי הבידור שלו, מסכלים את הקיום הציבורי. לכן תפקידה של העיתונות הוא לעמוד בתווך ובפרץ ולהעמיד את הציבור על רגליו – כלומר, ליידע אותו בהחלטות ובפעולות המשפיעות עליו, הפוגעות בו (לשון אחר: לסקר באופן ביקורתי את פעולות השלטון והממון; לא להיכנע לתרבות הנוחות והצריכה), ולהעניק לו כך אפשרות להתגבש.

בהיעדר עיתונות כזאת, מתפרק הציבור לגורמיו. איש-איש רואג לענייניו. והדמוקרטיה למעשה מתרוקנת מתוכן.

זו הנקודה שבה סטודנטים מפסיקים לצאת להפגין למען סוגיות חברתיות שאינן נוגעות לנוחות האישית שלהם. זה הרגע שבו מתאפשרת הפקרתם של אזרחים

בעיר כמו שדרות, והחיים במדינה מתנהלים כסדרם; סולידריות נעשית מילה גסה (או סיסמה שיווקית לא-אמינה, השמורה למשדרים מיוחדים). זו הנקודה שבה אין עוד תמיכה ציבורית במאבקים של עובדים, ושבתות הן רק הפרעה לא נוחה לחיי הצריכה התקינים ולא עוד אמצעי חיוני לשפר את מצבם של אזרחים ולהילחם את מלחמת הקיום.

מצב כזה מאפשר מחזה אירוני מהסוג שנגלה לעיני ב-1 במאי 2007, הוא חג הפועלים. כל הנוסעים ברכבת ישראל באותו יום קיבלו מהנהלת הרכבת, בכניסה לתחנה וביציאה ממנה, ורד אדום ודף הסבר בזו הלשון:

נוסעת/ יקר/ה

אתמול כבוקר נגרמו שיבושים בתנועת הרכבות.

היוזמה לשיבושים הגיעה באופן בלתי צפוי מגורמים בוועד העובדים כאות מחאה על מאמצי הנהלת הרכבת ליישום שינויים מבניים בחברה.

שינויים אלה נועדו בראש ובראשונה להבטיח שירות טוב ויעיל לך הנוסע/ת, לאורך זמן.

אנו ברכבת ישראל, נפצה בכרטיס חינם את כל מי שנסע אתמול בבוקר ברכבת בזמן שאירעו השיבושים.

אנו מתנצלים על אי הנוחות, ומבטיחים להמשיך ולהשקיע את מרב המאמצים בשבילך.

תודה,

רכבת ישראל (ההדגשה במקור)

עמדתי בתחנת רכבת בדרום תל אביב וצפיתי במתרחש שעה ארוכה. אף לא אחד מ"ציבור הנוסעים" התקומם על המחווה. אף לא אחד קם ואמר ש"אי-הנוחות" שנגרמה לנוסעים חיונית כדי לאפשר לעובדים להתאגר ולהיאבק במעסיקיהם. נדמה שאף אחד לא חושב עוד על ההתנגשות ועל התלות ההכרחית בין הנוחות הצרכנית (הנסיעה החלקה ללא עיכובים ברכבת) ובין העבודה ("השירות הטוב והיעיל") שמאפשרת את הנוחות הזאת. הדיווח בעיתונות על השביתה לא מסר מידע לקוראים על טיבו של המאבק ועל טעמיו. נמסר רק על "השיבושים" בתנועת הרכבות. למעשה דווח רק על "אי-הנוחות הזמנית".

כך, ברוח דבריהם של דיואי וליפמן, אפשר להבחין בשקיעת העיתונות (הכתובה וגם האלקטרונית) בישראל, ולראות כיצד התפרקותה של העיתונות מתפקידיה

הציבוריים מביאה להתפרקותו של הציבור. עולם השיווק בלע זה כבר את העיתונים ואת מהדורות החדשות – נשאר רק לקוחות ופלאחי שוק, אין עוד קוראים ואין אזרחים. העיתונות פועלת פחות וכוח המחויב ליצור תודעה ציבורית. היא אינה פועלת עוד כדי לספק לנו מידע ביקורתי על האופן שבו בעלי הכוח – בשלטון, בצבא, ובעיקר בעסקים – משפיעים על חיינו. היא מצטרפת אליהם כדי להסיח את דעתנו ולהפיס אותה ולהנעים את זמננו.

מה קורה?

תופעה משונה ביותר קנתה לה אחיזה באחרונה בשפה העברית בעיתונות המשודרת: עבר זמנו של זמן עבר. בדיווחים במהדורות החדשות ברדיו ובטלוויזיה על מה שקרה בעבר (ממילא מהדורות החדשות והעיתונים מדווחים על העבר; מעצם טבעם, שום זמן אחר אינו אפשרי) התחלף זמן העבר בזמן ההווה. למשל הדיווח הבא: "אמש לפני חצות, כוח של מסתעריים מסתער על בניין בקצה מחנה הפליטים ופותח בירי. שלושה נהרגים. שניים נפצעים... הפלשתינאים משיבים אש..."

תופעה זו הולכת ומכה שורשים. בתחילה אפיינה לשון ההווה בדיווחים על אירועי העבר כתבים צבאיים וייחודה אותם. אבל בהמשך הלכה והתפשטה לכל תחומי הסיקור והדיבור, נעשתה שכיחה בפי שדרנים וכתבים רבים בערוצים המסחריים ועברה לאקדמיה, לשיעורי ההיסטוריה בבתי הספר ובוודאי גם לשיחות הסלון. לפני עשרים שנה עוד היה הדיבור בלשון הווה לתיאור רצף מאורעות העבר סימנה המובהק והמשעשע של תוכנית הביוגרפיות "חיים שכאלה" ("השנה היא 1949, אתה בן 37 ואתה כותב את הרומן הראשון שלך. אשתך עוזבת אותך, ואתה עובר לחיפה...."). היום זו כבר שפת הדיווח המרכזית.

איך אפשר לפרש את השיבוש הלשוני? אולי כשמדובר באירוע חדשותי, אין מקום לזמן עבר ויש רק הווה, כי הוא משווק לנו כדרמה. והדרמה תמיד מתרחשת עכשיו – בדיוק כמו פרק בטופרנוס, כמו הצגת תיאטרון, כמו תוכנית "מציאות". אנחנו בתוך הסיפור. אנחנו מתבדרים. אנחנו נכנסים לעולם ולזמן של המופע שלפנינו. אם נחשוב שהדברים קרו בעבר, ונשקיף עליהם ממרחק הזמן – נתנתק מהחוויה, ועלול להיווצר מרחב למחשבה. אנחנו לא רוצים לחשוב. זה לא נוח לנו. אנחנו מעדיפים לחוות.

ביטול זמן העבר בלשון הדיבור על העבר מזכיר את הרהיטים של איקאה, שבמידה רבה מתקיימים אך ורק בהווה (הם אינם בנויים כדי להאריך ימים); ואת ההווה הנצחי של הקניונים, שבניגוד לערים אין להם שכבות של היסטוריה, הם אינם מרקם חי שדועך ומתקלף, ונבנה מחדש, ומתחלף, אלא הם בניינים חד-פעמיים, שקמים באחת, מנוהלים בריכוזיות, מופעלים ונסגרים. אולי כזו היא גם המציאות המתווכת לנו בתקשורת המשודרת. עכשווית, כמו הקניון, לפני ולפנים.

הווה אומר: זו תכונה של עולם השיווק, על מושגיו וערכיו. ואם כך, הוויתור על העבר איננו עניין סגנוני, כי אם המהות: סידור המאורעות לפי הזמנים השונים מחייב אותנו להפעיל את הזיכרון ואת השיפוט. לעומת זאת, אם הכול הוא הדרמה שבהווה, אפשר לעבור מאירוע לאירוע כאילו אנחנו מזופפים מתוכנית לתוכנית; הכול נשכח, הכול שווה ערך; הרג בעזה מתחלף בשערורייה של נשיא שמתחלפת בהפצה בשדרות שמתחלפת בהישג של ספורטאי. קורה רק מה שקורה בחדשות עכשיו. הדבקות בשימוש בפעלים בזמן הווה מסמלת דבקות בהתרחשות וניתוקה מהרצף, מהסיבתיות, מהאחריות. אין זה עניין של מה בכך: שהרי, כמו שלמדנו מהגל,

הינשוף של מינרווה מתחיל את מעופו רק עם רדת הדמדומים. כלומר, התבונה מעצם טבעה פועלת רק לאחר מעשה, במבט לאחור. הדבקות בלשון הווה יוצרת אפוא עולם ללא ינשופים. עולם ללא דמדומים (עולם מואר-תמיד כמו הקניון). עולם שאין בו תבונה. "אם אדם חי רק בהווה, הוא מסתכן בהיעלמות יחד עם ההווה", אמר הסופר הספרדי חואן גויטיסולו.¹⁵

את שורשיה של התופעה הזאת בעיתונות המשודרת – העולם המואר תמיד – אפשר למצוא בוודאי במה שקרה בראשית המאה ה-21 גם בעיתונות הכתובה, ובתוכה גם בעיתון איכותי כמו הארץ, שניסה והצליח לעמוד על רגליו, לשמור על חייו וגם להתפתח לנוכח ההתפתחויות בתחום עיתונות האינטרנט, השינויים בהרגלי קריאת העיתונים ותחרות השוק. ביולי 2007 דווח בעיתון בהתרגשות כי The Marker, מוסף הכלכלה המקוון והמודפס של הארץ, שהוקם בשנת 2000, זכה בפרס "אפי פלטינום" על "בניית המותג הכלכלי החזק בישראל". גם המילים

---

¹⁵ מצוטט על ידי זיגמונט באומן, מודרניות נזילה. בתרגום בן ציון הרמן, מאגנס, 2007

ששימשו לדיווח על הפרס היו מתחום השיווק (תחום עיסוקם של מעניקי הפרס): מותג, סטארט-אפ, יזמים, שוק, קהל יעד, צמיחה, נתח שוק, מינוף. ואמנם, הארץ, בעקבות "המותג הכלכלי החזק" שצמח בתוכו, החליף זה כבר את קוראי העיתון בלקוחותיו – באופן עמוק, וגם בהצהרה רשמית שהושמעה באוזני העובדים באחד מכנסיו, שלפיה ה"קורא" הוא מעתה ה"לקוח". הצלחת התפנית אכן מרשימה: תפוצת הארץ עלתה בין 2004 ל-2007 ב-18 אחוז. בתחילת 2007 היו לעיתון 63 אלף מנויים. נתח השוק שלו גדל. השיטה עובדת. ואף שערכים עיתונאים יסודיים עדיין נשמרים בחלקים מן העיתון, בעיקר בעמודי החדשות, ואף שבארץ לא עברו לדיווח בלשון הווה על העבר, ורבים מהכותבים והעורכים בו הם מקצועיים לעילא, מהטובים בעיתונות הישראלית, בכל זאת, במידה רבה כבר הופנמו לא מעט ערכים שיווקיים במערכת העיתונאית ובתוצריה, ערכים שמרחיקים ממנה את הינשוף של מינרווה.

במוספים השונים של העיתון – מוסף הארץ, מוסף גלדיה – הכתבים מתבקשים להביא יותר "סיפורים" ופחות דיונים עקרוניים; לכתוב יותר "אייטמים קצרים" ופחות כתבות ארוכות ומורכבות, המתבוננות בתופעות בסיוע

המרחק והפרספקטיבה. הלקוחה המדומיינת של מדור התרבות היומי גלדיה, למשל, קוראת אותו בבוקר עם כוס הקפה, לפני שהיא רצה להמשיך יומה העמוס (אם היא לא קוראת אותו תוך כדי ריצה על המכשיר בחדר הכושר). על כן אין להכביד עליה. כל טקסט במדור צריך שייקרא בשלוש דקות, לא יותר. אין להטריד את הלקוחות. השינויים האלה מאפיינים את העיתונות הישראלית כולה, ואת הציפיות הרווחות ממנה. במקום הסיסמה המפורסמת של הניו יורק טיימס, שטבע המו"ל אדולף אוכס ב-1897, "כל החדשות שראויות לדפוס" (סיסמה שנועדה להבדיל אז את הטיימס ממתחריו כ"עיתון אחד טוב מול כל הצהוב"), אפשר כעת להגות סיסמה דומה, אבל בשינוי קל: "כל החדשות שראויות לעיכול".

שתו מים 4. הפלסטיק

ארגונים העוסקים במחזור מרווחים בראשית המאה ה-21 על עלייה דרמטית, מבהילה, במספר בקבוקי הפלסטיק שנוספים לערמת הזבל העולמית. לדוגמה, דו"ח של "המכון למחזור מכלים" האמריקאי מ-2007 הראה שאמריקאים משליכים לפח כ-200 מיליארד מכלי משקה בשנה, וכי בקבוקי משקה מפלסטיק תופסים 15 אחוז מכלל אשפת האריזות בארצות הברית. עלייה גדולה בצריכת מים מינרליים בבקבוקי פלסטיק, שנרשמת מאז שנת 2000, רק מגדילה עוד ועוד את כמויות הזבל הבלתי מתכלה הזה, אומרים הפעילים, ואין שום פתרון באופק. המחזור אינו מצליח לרסן את המגמה.

אין ספק, מים מינרליים בבקבוק פלסטיק לוכדים היטב את הטרגדיה של הקדמה האנושית: האדם השתלט על הטבע, על מי המעיין, לנוחותו. האדם גם הצליח לייצר תחליף נצחי לחומרי הטבע, בדמות הפלסטיק, ולבקבוק בעזרתו את הנביעה הטבעית. וכך האדם מטביע את הטבעי בהרים של המלאכותי, ומביא לכלייתו.

כפי שכתב רולאן בארת,¹⁶ המצאת הפלסטיק שינתה זה כבר את תפקידו של הטבע: "שוב אין הוא האידאה, ה'חומר' הטהור שיש לאתרו או לחקותו; חומר מלאכותי, פורה יותר מכל מרבצי העולם, עומד למלא את מקומו ולשלוט בעצם המצאת הצורות". והחומר הזה, פורה מכל מרבצי העולם, הוא הפלסטיק. ופלסטיק זה, חוזר ומדגיש בארת, כלל אינו זקוק לטבע כדי להתרבות. "היררכיית החומרים מבוטלת וחומר אחד מחליף את כולם. העולם כולו יכול להיעשות מפלסטיק, ואף החיים עצמם, מאחר שמתחילים, כך נראה, לייצר גם עורקים מפלסטיק".

¹⁶ ברשימתו על "הפלסטיק", במיתולוגיות, בתרגום עידו בסוק, כבל, 1998.

עורקים מפלסטיק כבר יש. כעת נותר לחכות ולראות
אם נבואתו של בארת תתממש גם במים עצמם, כלומר
בדם שזורם באותם עורקים מפלסטיק; ואולי עוד נזכה
להרוות את צימאוננו במים מינרליים עשויים מפלסטיק.

תשעה חודשי מחסן

ב', הספר שלי, הוא בחור מקסים. מלא תשוקה ושמחת חיים. הוא קשר את נפשו ואת חייו בחבר יפה, מוכשר ומרשים, שאותו הוא אוהב. זה לא כבר הם ערכו טקס נישואים והזמינו הרבה חברים. אני יושבת על הכיסא מול המראה בגלימה שחורה, והוא מקצץ, אני מרימה את הסנטר, והוא מספר. עכשיו הוא וחבר שלו, מגלה ב', רוצים להיות הורים. הם החליטו שהם רוצים לעשות את זה לבד. בלי אישה. כלומר להשתמש בהיריון של פונדקאית, שתצא מהתמונה ברגע הלידה.

ב' אומר שהסיפור קצת מורכב, ולא הכי נוח, אבל לא נורא. הם נחושים. מצאו להם פונדקאית בהודו. "רציתי

להביא את הרחם לישראל, אבל זה אסור, מתברר", הוא מספר. אמרו להם שעדיף רחוק מהעין. כדי לא להסתבך. יש כבר לא מעט זוגות – גם של סטרייטים – שעושים את זה בישראל. זו תופעה שהולכת ומתרחבת. לא קראת את הכתבה בידיעות? זה מנגנון שלם שפועל כמו שוען. את הביצית קונים מאישה מזרח-אירופאית בקפריסין. מקפריסין נוסעים עם הביצית להודו. שם עושים הפריה חוץ-גופית ומכניסים את הרחם להיריון.

אני אומרת לב' שמפריע לי לשמוע איך הוא מתייחס לאישה ההודית, שתהרה לו, כאל "רחם". היא בן אדם, אני אומרת ברצינות תהומית, היא לא רק איבר של פרוץ. הוא צוחק עלי. הוא מורח קרם על שערי ומכווץ את תלתלי. הוא אומר שאני לא מבינה כלום. כי אם מתייחסים אליה כאל בן-אדם, הכול עלול להתקלקל. הרי זה כל העניין. וזה גם מה שאמר להם הרופא שמארגן את המבצע. "אתם צריכים להתייחס אליה כאל מחסן", זה מה שהוא אמר. 'תשעה חודשים מחסן'. אסור להיקשר רגשית. ואל תדאגי, היא תהיה עשירה. 30 אלף דולר, והיא מסדרת את כל הכפר שלה".

כן, זה באמת סידור לא רע. והסידור הזה ודאי עוד ישתכלל וייעשה נוח עוד יותר ככל שהזמן עובר. ככל

שהביקוש גדל. ככל שמתרבים גברים מערביים בעלי ממון שמבקשים לשכור מחסן הודי עני לתשעה חודשים. זה טבעה המדויק של הליברליות – היא מגדילה את האפשרויות של בני מעמד הביניים, משחררת מינית, מבטלת פטריארכיה, שוביניזם, גזענות, הומופוביה ושאר מיני תפיסות שמרניות מדכאות ומיותרות, אבל היא עושה את כל זה על בסיס מוסרי רעוע. על בסיס המוסר של השוק; מוסר של ביקוש והיצע. כלומר, מישהו בסיפור הליברלי תמיד משתחרר על חשבון הגוף המשועבד של מישהו אחר – עני יותר. בני מעמד הביניים במערב יכולים עכשיו לעשות מה שנוח להם ולהגשים מגוון של חלומות ואפשרויות, אבל לא משום שזו זכותם המוסרית כבני אדם חופשיים, אלא משום שהם יכולים להרשות לעצמם. משום שאפשר לקנות את הנוחות הזאת מאנשים שמבקשים רק לשרוד.

לא ירחק היום ומחסנים אנושיים יבואו דרך שגרה מהודו עד הלום, לישראל, באשרות שהייה מיוחדות ומוגבלות, לנוחות הלקוחות, ויישלוהו בחזרה כעבור תשעה ירחים, מיד עם גמר העבודה. ואנחנו נראה לפעמים אישה הודית הרה שנחה לרגע על ספסל בשדרה, ונניח את דעתנו בהנחה שהיא את הכפר שלה סידרה.

לא עומדים בתור

זה לא כבר הצטרפתי, לראשונה בחיי, לקהל הלקוחות הפרטיים של חברת פלאפון. כשהתקשרתי לברר כמה פרטים, ענה לי מיד מענה קולי. הוא הציע לי בענייניות ללחוץ "שתיים" כדי לדבר עם נציג שירות לקוחות. לחצתי שתיים ושמעתי הודעה: "שלום ותודה שהתקשרתם לפלאפון. נציג השירות יתפנה אליכם בהקדם. זמן ההמתנה – שתי דקות. איזו מוזיקה תרצו לשמוע בזמן ההמתנה? למוזיקה קלאסית הקישו אחת. לג'אז הקישו שתיים. למוזיקה חסידית – ארבע."

הרגע הזה ממצה לא מעט ממה שמציעה לנו תרבות הצריכה – זו התחושה שדואגים לנו: חוסכים לנו

התרוצצות (אפשר הכול בטלפון); חוסכים לנו זמן המתנה בתור (יש מענה ממוחשב); מנעימים לנו את ההמתנה (משמיעים "מוזיקה קלאסית"); ממלאים לנו כל רגע ריק בתוכן; וגם מעניקים לנו מגוון אפשרויות בחירה (הרי לא כולם אוהבים מוזיקה קלאסית!). וזה רק הולך ומשתפר.

"נציג שירות לקוחות", זה שיתפנה אלי בתוך שתי דקות, הוא המקצוע החדש שנולד מתוך תרבות הנוחות הקפיטליסטית. במידה מסוימת הוא מעין ישראלי מסוג חדש, אפשר לומר ישראלי מהדור השלישי, חיה משונה שלגמרי אינה הולמת את הרוח המקומית. כך מאפיינת אותו חולי רוז, ממובילי תחום השירות בישראל: "אוהב אדם, מנומס, קשוב לזולת וחייכן באופן מהותי: לא ביקורתי ולא שיפוטי". הוא יענה לנו בזריזות, ויבטיח לעשות כל מה שהוא יכול כדי לספק את רצוננו. הוא לא יכול לעשות הרבה. אבל הוא אדיב.

רוז, שעשתה את כל הדרך מהנהלת החברה להגנת הטבע דרך מהפכות השירות באל על ובחברות כרטיסי אשראי ועד תפקידה כסמנכ"ל שירות לקוחות בחברת פלאפון (נכון לשנת 2007), עיצבה דור של צעירים שלמדו לדקלם "שלום גברת כהן, מדברת אושרית, ואני לשירותך", והם מזדהים לחלוטין עם החברה שהם מייצגים, ועם המוצר

שהם מוכרים – והם רוצים רק דבר אחד: שללקוח יהיה טוב ונעים – כמו באמריקה.

לכאורה, הנימוסים והאדיבות שנציגי השירות הישראליים לומדים להפנים מכוונים לשפר את הקשרים האנושיים בין העסק לבין הלקוחות, אבל בסופו של דבר, המטרה היא לצמצם את הקשרים האלה כל האפשר.

“זה הדבר הבא”, מבטיחה אסנת שנוטר, הבעלים והמנכ"ל של חברת הייעוץ OCI, ועוד אחת ממובילי תחום השירות בישראל: “שירות באמצעות חתימת קול ממוחשבת – המחשב יזהה את הלקוח, יקבל את כל המידע עליו וידע לשרת את צרכיו בלי שבן אדם יצטרך לדבר איתו”.

זה עוד לא ניכר בשטח – הטכנולוגיה הזאת מרדדשת כבר זמן רב – אבל כבר עכשיו, בעשור הראשון של המילניום השלישי, אפשר לראות את הסנוניות הראשונות של התופעה: הבנקים מתרוקנים מפקידים, חברות הביטוח והתקשורת סוגרות סניפים, קופות החולים מצמצמות את שעות הביקור. שירותי הקלדה ומענה קולי במדינות מערביות רבות הורחקו למדינות במזרח, כמו הודו, דוברת האנגלית (בשיטה שזכתה כבר לשם (offshoring) – ותעשייה זו הולכת ומתפתחת. “המטרה היא: כמה

שפחות מפגש ממשי, פנים אל פנים בין האנשים, וכמה שיותר האנשה למפגשים החלופיים – בטלפון, באינטרנט, מרחוק”.

כי אין זמן. צריך למהר. אין טעם לשיחות מיותרות. למזלנו, זה לא קשה. הכול מכוון לכך. אנחנו כבר לא צריכים לחכות בתור. אנחנו כבר לא צריכים ללכת ברגל כדי להגיע ממקום למקום. אנחנו נכנסים למכונית הממוזגת בפרוור, עולים על כביש 6 (שנסלל לנוחותנו ועל חשבון אלפי דונמים רבים כל כך של קרקע), מגיעים לקניון הממוזג, או לאיקאה, חונים בפתחם, עולים במדרגות הנעות. אנחנו משלמים חשבונות ארנונה וחשמל בטלפון באמצעות המענה הקולי הממוחשב, או בהוראת קבע. אפילו בלשכת האבטלה אנחנו כבר לא מחכים לפקיד, אלא ניגשים לעמדת ה”התייצבותומט”, ממש כך, מצמידים את הבוהן, המכשיר קורא במהירות את הפרטים שלנו ומודיע לנו אם יש או אין עבודה. אנחנו קופצים לשדה התעופה, קונים כרטיס בדיקה התשעים. או מזמינים אותו לפני כן דרך האינטרנט. מקבלים את הכרטיס באימייל. מזמינים מונית. עולים במעלית. מורידים סרט באינטרנט מיד כשהוא עולה לאוויר, גם אם זה לא חוקי. מטעינים שיר במחשב. לא צריך להתעכב. לא מחכים כבר לשום דבר,

לאף אחד. צורכים עכשיו ועוברים מיד לדבר הבא. מהירות התנועה ומהירות השירות הן מסימניה המובהקים ביותר של תרבות הנוחות. אנחנו כבר לא נקראים לחסוך כסף. להפך, קוראים לנו להוציא כמה שיותר, לקחת הלוואות, לפרוס תשלומים, לשלם ריבית, העיקר לצרוך. אבל אנחנו נקראים לחסוך בזמן. או ליתר דיוק: לקצר כל פרק זמן שאינו מוקדש לצריכה או לפרנסה. כל זמן שמוקדש לשוטטות, לחיפוש, לדרך, להיתקלות, לשיחה, למפגש, להמתנה, לחיכוך עם העולם, למחשבה, הוא בחזקת אי-נוחות זמנית. החיפזון מהשטן, אמרו חכמים וטעו: החיפזון הוא מהשוק.

עכשיו כמובן מעניין לברוק: מה קורה לזמן שהתפנה מרוב נציגי שירות יעילים, מענים קוליים ותנועה מהירה וחלקה? מה עשינו בזכות העובדה שלא היינו צריכים לחכות בתור ולעבוד במיני מלאכות ש"מבזבזות את זמננו"? האם רק עבדנו שעות רבות יותר כדי להגדיל את ההכנסה שתגדיל את הצריכה? ואולי יצרנו משהו חדש? האם הרחבנו את אופקינו או צמצמנו אותם? האם הזדרזנו ורצנו מדבר לדבר מרוב חרדה מהריק? האם המערכת הזאת מצליחה כל כך לסחוף אותנו משום שהיא מסיחה את דעתנו מאימת הסופיות?

ההוגה ג'ון ת'קארה כותב בספרו בתוך הבועה - על עיצוב בעולם מורכב (הוצאת MIT, 2005) על המקום המופרז שתפסה המהירות בחיינו במערב. ת'קארה הוא טיפוס יוצא דופן בשדה הטכנולוגיה והעיצוב. לטענתו הרדיקלית, לא די שמעצבים ומתכנתים ידעו מה הטכנולוגיה מסוגלת לעשות; חשוב שיעצרו וישאלו - מה כדאי שהטכנולוגיה תעשה. לשם מה, למי, היא מיועדת. ולחלופין, הוא אומר, עלינו לשאול את עצמנו: איך אנחנו רוצים לחיות? האם ייתכן שלא חייבים לשפר כל העת את היכולת הטכנולוגית לחסוך לנו עוד ועוד זמן? אולי דווקא עדיפה לנו טכנולוגיה מעכבת, שתאפשר לנו להשתהות? לעמוד במקום? להסתכל? להקשיב? להתאמן?

מהירות בוודאי אינה ערך מקודש בכל התרבויות באותה מידה. באיטלקית, אומר ת'קארה, "מדברים על dolce farniente, שבתרגום חופשי משמעותו 'התבטלות מתוקה' - היעדר פעילות, שנתפס ככוח יצירתי ויצרני". גם בתרבויות רבות במזרח קצב החיים מואט בכוונה תחילה. כי זמן ההתבטלות - "בזבוז הזמן" - הוא לתפיסתן הזדמנות טובה לפגוש ולדבר, ליצור קשר ולהכיר את העולם. וקוצר הזמן הוא קוצר רוח. או הידלדלותה.

אבל לא רק הבדלים בסגנון מתקיימים בין התרבויות,

בהקשר של הזמן, אלא גם מערכת יחסים כוחנית ומורכבת, נצלנית ומרושעת. במבט גלובלי על התופעה אפשר לטעון כי המערב השבע "חוסך" זמן בזכות הזמן "המכובז" של המזרח העמל. הסינים, ההודים והתאילנדים עובדים כדי לייצר את הטכנולוגיה שמקצרת לנו תורים ומעבירה אותנו במהירות ממקום למקום; הם מוודאים ביזע ובדמעות שלא נצטרך לחכות.

במבט מקומי אפשר לטעון את הטענה הבאה: המהירות שבה אנחנו זזים ממקום למקום בישראל, קלות התנועה, ביטול זמן ההמתנה, באים על חשבון מישהו אחר, שאותו אנחנו מעכבים, שאת צעדיו אנחנו מצרים, שאת הזמן החופשי שלו אנחנו מקצרים.

מחסומים באמצע החיים

אני חושבת כמה נוח לי בתל אביב. כמה נוח לי להגיע ממקום למקום בישראל. ובעולם. כמה מעטות המגבלות על התנועה שלי (חוץ מהמגבלה הכספית). אני יכולה לנוע בעולם בקלות ואיש אינו עוצר או מעכב אותי. אני חושבת גם כמה נוח לישראלים יהודים לחיות באריאל ולעבוד בתל אביב. תושב אריאל בשומרון יכול להגיע לתל אביב בתוך 25 דקות. בלי הפרעות. ואני יכולה לנסוע לאריאל בדיוק באותה קלות יתרה. ובאופן בלתי נמנע אני חושבת על אי־הנוחות הנגרמת לפלסטינים כדי להבטיח את הנוחות שלי בעירי, ושל בני עמי, של תושבי ההתנחלויות אריאל, אלון מורה ואיתמר

בשומרון (כ-2.4 מיליון פלסטינים חיים בגדה וכ-1.4 מיליון בעזה, לעומת פחות מ-250 אלף מתנחלים בגדה). בסיור באזור אריאל ושכם מנקר עיניים הפער העצום בינינו לבינם בכל הקשור לתנועה, למהירות, להמתנה ולנוחות. לדוגמה: תושב הכפר סלפית, ליד אריאל, שרוצה להגיע לכפר כּפּל חארס שמעבר לכביש חוצה שומרון, מרחק חמש דקות נסיעה, צריך לעשות עיקוף גדול, של 45 דקות נסיעה, סביב הגדר המקיפה את אריאל, משום שכביש היציאה של סלפית – כמו של שאר הכפרים לאורך כביש חוצה שומרון – חסום בקוביות בטון ובשערים. הוא חסום כדי לאפשר ליהודים גישה ישירה, 25 דקות, מתל אביב לאריאל.

דוגמה נוספת: מחסום חווארה, שמוצב מדרום לשכם בעומק השטח הפלסטיני, אינו תחנה של ביקורת גבולות, אלא מחסום באמצע החיים הפלסטיניים. לשם השוואה, נסו לדמיין משהו דומה, נניח, בין רמת גן לתל אביב: בידי המשטרה יש מידע על קבוצת פשע מאורגן בפרדס כץ או ברמת גן. המשטרה חוסמת את כל היציאות מרמת גן לתל אביב ולערי הסביבה. רמת גן כולה סגורה כך במשך שנים, בגלל המידע על הפושעים שבתוכה.

כדי להגיע משכם לכפרים ביתא או א-סאויה או יאסוף

הסמוכים, ולשאר חלקי הרשות מדרום לשכם, חייבים לעבור במחסום האוורה. עשרות מוניות שירות כתומות מחכות, שורות שורות, משני צדי המחסום. זו תמונה של שגרה מסודרת, מאורגנת, כמעט מרשימה. הפלסטינים חייבים להגיע במונית הכתומה עד המחסום. ללכת ברגל עשרות מטרים בשמש הלוהטת ובקור ובגשם. לעמוד בתור מתחת לסככה, שעה ארוכה. לעבור בדיקה. יש כמה מסלולים של התקדמות במחסום, דרך שערי קרוסלה. החיילים אינם מדריכים את הנבדקים בכיוון השער הפנוי – כולם עושים טעות, הולכים עד השער החסום ונאלצים לחזור וללכת במסלול הפתוח. עוד כמה דקות מבוזבזות. לא נורא. אחרי הבדיקה ממשיכים התושבים ברגל – עם הסלים, הילדים, התיקים, המזוודות, השקיות – עד למוניות שממתינות בצד השני. ואלה, תמורת תשלום, מסיעות את הפלסטינים לשאר חלקי הרשות. באזור המחסום יש דרך עוקפת, שביל מהמורות בוצי, בתוך שדות של מטעי זיתים, שמאפשרת לחלק מהתושבים מעין קיצור דרך בתקופות שהצבא מעלים שם עין. אבל אפילו ברכב "ארבע על ארבע" קשה לנסוע בדרך הזאת. וממילא נסיעה בדרך העוקפת, המשובשת, שומנת בחובה סכנה להיתפס.

לעומת זאת, הגישה להתנחלויות איתמר ואלון מורה הסמוכות היא ישירה, בכבישים רחבים וסלולים היטב, עשויים אספלט טרי וחלק, ריקים רוב שעות היום, כבישים ליהודים בלבד. ואלה, כלומר אנחנו, לא עוצרים במחסומים, אלא חולפים על פניהם ביעף, ואין עוצר, אין שואל ואין מעכב.

בסך הכול, בשגרה – גם כששורר שקט והם אינם מופצצים, ולא מוטל עליהם סגר או עוצר – פלסטינים אינם יכולים לנסוע במכוניות פרטיות מכאן לשם בשטח שלהם. כל תנועה שלהם במרחב המצומצם מאוד של הרשות מעוכבת, מקוטעת, תלויה בתחבורה ציבורית, משוטרת, וכלל אינה מובטחת. וכל זאת בלי להזכיר שכדי להשיג בכלל אישור לחצות את המחסום צריך לעבור הליך ביורוקרטי סבוך ומייגע, משפיל, שפעמים רבות משובש או נחסם בשרירותיות.

אזור התעשייה ברקן, שמייצר כמה וכמה מוצרים פופולריים בישראל, כמו חלווה "אחוה", "בייגל אנד בייגל" ויינות "ברקן", נמצא מערבית לאריאל בתוך מובלעת שמשויכת לישראל באמצעות גדר ההפרדה. הפועלים הפלסטינים שעובדים במפעלים האלה צריכים לרדת מהמכונית או מהמונית שהביאה אותם לעבודה

במרחק כמה מאות מטרים מהמפעל וללכת אליו ברגל. הגישה של הכפרים הסמוכים לאזור התעשייה ברקן ולכביש הראשי, חוצה שומרון, חסומה. היא חסומה כדי להבטיח פעולה נוחה של כוחות הביטחון השומרים על המפעלים. וכדי להבטיח תנועה קלה ובטוחה של הבייגלה והחלווה והיין אל חנות האי-אם פי-אם שנמצאת בתל אביב ממש מתחת לבית שלי.

שלוש הערות על תרבות הנוחות

1. הסחת דעת

אפשר להרגיש בנוח. אין צורך לנהוג כמנהג הפאקיר הסופי. אין צורך להלך על גחלים לוהטות, לישון על מיטת מסמרים, לצום ולהסתגף כדי להתקרב אל האל ולהתרחק מהבלי העולם הזה. אין צורך לסלוד מהנוחות באשר היא.

אפשר להמשיך ולנהוג כאילו לא קורה כלום: לדבר בסלולרי, לראות כוכב נולד או סרט טוב בדי.ו.ידי, לנסוע בכבישים עוקפים, לקנות בקניון, להדס בנעלי קרוקס, לשכב על הספה של איקאה, לשתות מים מינרליים שהשליח של מי עדן הביא הביתה, להפעיל את המזגן

בשלט־רחוק, לקרוא רומנים, לשלם חשבונות בטלפון ולהשאיר את הלכלוך למנקה. אפשר להמשיך ולפרנס את תרבות הנוחות.

אבל האמת צריכה להיאמר: תרבות הנוחות אינה התרבות הטבעית לאדם.¹⁷ היא כל כולה "כשכוש בכלב", הסחת דעת רבתית שנועדה להסתיר מלחמה נמשכת – של בעלי האמצעים נגד העניים, נגד המוות, נגד כדור הארץ, נגד עצמם. והסחת הדעת הזאת אינה מרסנת את החורבן אלא מאיצה אותו.

---

¹⁷ בספרה *Beast and Man*, מראה הפילוסופית הבריטית מרי מידג'לי בדרכה המשכנעת כי תרבות באשר היא אינה מנוגדת לטבע האדם אלא היא חלק ממנו (יצריו, נטיותיו ומניעיו של האדם באים לידי ביטוי תמיד בהקשר תרבותי מסוים, ואין להם משמעות מחוץ לתרבות, גם אם הם קודמים להיווצרות התרבות המסוימת). יחד עם זאת, מדגישה מידג'לי, כשאנחנו תופשים תרבות מסוימת כ"לא טבעית", אנחנו מתכוונים לומר שהיא מספקת לנו "עסקה גרועה, פשרה לא מוצלחת בין הצרכים הבסיסיים השונים שלנו". במובן הזה, תרבות הנוחות אינה טבעית.

2. אגואיזם סוציאלי

החברה האנושית העשירה, וישראל בתוכה, החליפה תרבות בלא-נחת בתרבות של נוחות, וויתרה על מרכיב חיוני בחיי הפרטים שלה. כי אי-נחת היא מרכיב יסודי, המרכיב היסודי, בתרבות. אי-נחת היא סיבת קיומה של תרבות והתוצר ההכרחי שלה. "מצוקתנו באה לנו במידה רבה ממה שקרוי תרבות האדם", כתב אבי הפסיכואנליזה בחיבורו המהדהד "תרבות בלא-נחת".¹⁸

התרבות, כך למדנו מפרויד, היא המנגנון שמכריח לוותר על סיפוקם של יצרים אנושיים, לטובת היצירה האנושית, ולמען יצירת האנושות. והוויתור על סיפוקם של יצרים, של יצרי ההרס ויצרי העונג, מפתח את התודעה ואת רגש האשמה, שהם "הבעיה החשובה ביותר של התפתחות התרבות" – הם המחיר שהאדם משלם בעד התקדמותו התרבותית – וזו בעיה ש"מתחצנת לכני האדם בדרך של אי-נחת, של מורת רוח".

אנחנו זקוקים לתרבות – לערכיה המרסנים, לכל האיסורים המופרזים והאידיאליים המופרכים – כדי

¹⁸ בתרגום אריה בר, הוצאת דביר 1988.

להבטיח שנוכל לחיות זה עם זה ולהתפתח יחדיו, למרות האנוכיות, העצלות, ויצר התוקפנות של כל אחד ואחת מאיתנו בנפרד. התרבות היא ויסות. היא מערכת של כללים. היא סד. היא גבולות ושסתומים. היא מעצור בדרך הטבע. אחרת כולנו "חיות". אחרת הכול פרא ובר. אחרת אנרכיה.

והנה כיום, בדיוק כמו שתיאר זאת הרברט מרקוזה כבר ב-1964, אנרכיה היא הסדר החדש. מתקבל הרושם כאילו אין עוד ניגוד בין צורכי הפרט, יצריו, דחפיו ושאיפותיו, לבין צורכי החברה. האושר האינדיבידואלי והעונג האישי בדמות "החיים הטובים והנוחים" – במקום להיות מנוגדים לתביעות התרבות וסותרים את ההכרח להתאגד, לחבור יחדיו, ולוותר על סיפוק אנוכי – נעשו במידה רבה לאידאל התרבותי המשותף. לשון אחר: הצורך ב"תרבות" התבטל. בדומה לקריאה המשעשעת המהדהדת בהחיים על פי בריאן של מונטי פייטון, "We are All Individuals!", כולנו מחויבים כיום לדאוג לנוחות הפרטית שלנו – ליהנות, לבלות, שום דבר אינו עוד בחזקת מותרות – דווקא כאקט של סולידריות; כולנו מתבקשים להתרכז בעצמנו, לשים את הצרכים שלנו בראש סדר העדיפויות, להתנהג באדישות אנוכית, דווקא

כדי להניע את גלגלי הכלכלה וכדי להצמיח את החברה. כביכול, אין אנו צריכים עוד לוותר על דבר משלנו לטובת הכלל. להפך – רק אם ידאג כל אחד לעצמו, תדאג היד הנעלמה לכולם.

כמובן, אפשר שהמגמה הזאת – של האגואיזם לטובת הכלל – אינה מייצרת אושר אינדיבידואלי, כצפוי, אלא דווקא תופעות לוואי של ניכור, דיכאון, והפרעות קשב וריכוז. אבל לא נורא. יתכבדו נא המדוכאים וירכשו תרופות נגד דיכאון, תקופות למיקוד תשומת הלב, תרופות להגברת האון, יירגעו, ירגישו בנוח, ויתרמו כך לרווחת הכלל.¹⁹ ואם מתקחה מעט החשק בגלל התרופה,

---

¹⁹ כפי שמתאר הפסיכיאטר הבריטי דיוויד היילי בספרו "Let them Eat Prozac" (שיאכלו פרוזק, הוצאת אוניברסיטת ניו-יורק 2004), ספק אם בכלל נכונה הטענה הרווחת כי אנשים רבים יותר מדוכאים כיום משהיו בעבר. תופעה כמו דיכאון פושה בחברה, שעליה מדווחים בעשרים השנים האחרונות של המאה העשרים | 20 אחוז מהאוכלוסייה האמריקאית סובלים מהמחלה ברמה זו או אחרת, לפי הדיווחים בעיתונות, היא במידה רבה, לדברי היילי, המצאה של מערכת יחסי ציבור משומנת היטב. מערכת שהפעילו חברות תרופות ענקיות כמו "אלי לילי", שביקשה להרחיב את שוק צרכני התרופה נגד דיכאון, בעלת השם המסחרי פרוזק. עם צאתה של התרופה לשוק ב-1988, השקיעה חברת

ומתעמעמת מעט היכולת להרגיש עצב מצד אחד ושמחה מהצד האחר, גם זה לא כל כך נורא. בעידן הנוחות עדיפה האדישות הידירותית על פני הייסורים מחוללי המהומות.

בעצם, הצליחו לשכנע בכך כמעט את בני ובנות חברת השפע כולם כי "אינטרסים פרטיים מסוימים [של שכבה מסוימת בחברה] הם האינטרסים של כל אדם בר דעת... סיפוקם משרת את קידום העסקים ואת טובת הכלל, וכל העניין כולו מופיע כעצם התגלמותה של התבונה" (מרקוזה, האדם החוד ממדי).²⁰

התרופות רבות בהפצת הדעה בקרב הממסד הרפואי כי התפשטה מגפה של דיכאון, וכי מצויה כעת תרופה מצוינת לטיפול בבעיה (וכך החליפו הפרוזה והדיכאון את הוואליום והחרדה, שהיו הצמד שבאופנה בשנות השבעים). טענות דומות נשמעות כלפי מפתחי התרופה ריטלין, שבמידה רבה הרחיבו את הגדרת האיבחון 'הפרעות קשב וריכוז' כדי לכלול בין צרכני התרופה כמה שיותר לקוחות (וראו, בין השאר, תביעה משפטית קיבוצית בעניין זה שהגיש עו"ד ריצ'רד סקראגס בארצות הברית נגד יצרנית התרופה נוברטיס, וחקירה בבריטניה, שפתחה מערכת הבריאות הבריטית, לאחר שמספר המרשמים לריטלין גדל פי 10 בשנת 2007).

²⁰ בתרגום דליה טסלר, ספריית פועלים 1970.

3. אופורטוניזם

תרבות הנוחות הופכת את כולנו, במידה זו או אחרת, לאופורטוניסטים. זהו אופורטוניזם של סתגלנות; העיקר לא להתייטר, לא להתאמץ, לא להתנגד. במילה אחת: "לזרום".

אני מתכוונת לאופורטוניזם תרבותי מופנם ועמוק, שרואה במצב הנינוח – זה שמכונה Comfort Zone, אזור הנוחות – את המצב האידאלי; "אזור הנוחות", מונח שמקורו בתחום ההנדסה, מתאר את טווח הטמפרטורה, הלחות ועוצמת הרוח, שבו בני אדם מרגישים נוח ביותר, ואינם צריכים לקרר או לחמם את גופם; והוא מושאל לעולם הפסיכולוגיה כדי לתאר מצב של איזון נפשי, שבו האדם מרגיש בנוח, והוא אינו מסתכן, אינו יוצא מגדרו, אינו מרגיש חרדה, והוא יודע כל שעליו לדעת, הוא יודע מה הוא מוכן ומה הוא יכול לעשות, אין הפתעות, הכול בשליטה (ולכן, מקובל לעודד אנשים המבקשים להיות יצירתיים – לצאת מאזור הנוחות, לאתגר את עצמם, להסתכן, אחרת ידרכו לעולם במקום). רק המוות, אתר המנוחות, עולה על "אזור הנוחות" בשלוותו.

כעת מוצב אזור הנוחות הזה במרכזה של התרבות, כאידאל, והתרבות הופכת באחת לשטח סטרילי: אין

כניסה לשאלות של מוסר, ואין כניסה להמצאה, לחתירה ולחיפוש; אין כניסה להתנגדות; אין מגבלות על האכזרי, אין ירידה אל הנלוז ואין כמיהה אל הנשגב. כל אלה הן הפרעות, צרימות מקלקלות־מסיבה, אורחות לא קרואות בתרבות של נוחות. כדי לא להפר את האיזון אנחנו מתבקשים רק לזרום עם מי המנוחות, עם הזרם המרכזי של התרבות, ולהתפנק מהדרך.

לא להרגיש בבית, בבית

בחיבורו מעבר לטוב ולרע הציע ניטשה להישמר מהאופורטוניזם שבע הרצון כדי לחיות במלוא העוצמה: "לא להיצמד לאדם ויהי האהוב ביותר. כל אדם הוא כלא, גם קרן זוית. לא להיצמד למולדת ותהי הסובלת ביותר ונזקקת לעזרה... לא להיצמד לרחמים... לא להיצמד להשתחררות העצמית...". לא להרגיש בנוח, לא לנוח על זרי דפנה, אף לא לרגע אחד.

במשפט מעורר השראה בחיבורו המדע העליון הוסיף ותיאר הפילוסוף המחמיר כיצד הוא נשמר מן הנינוחות המסוכנת: "לא אהיה בונה לי בית (וזה ממש מזל הוא לי, שאין אני בעל בית!) אך אילו נכפה עלי הדבר, הייתי

מחדיר אותו, כאי־אלו רומאים, לתוך הים – הלא תאבה נפשי לשתף עצמה בסודות אחרים של ענק־אימים יפה זה".²¹

במילים אחרות, לפי גישה זו, עלינו לבחור בין שתי אפשרויות קיום: להרגיש נוח (להרגיש בבית, במולדת) או להיות חיים יצירתיים, חופשיים ומוסריים. אי־אפשר לשלב בין השניים. כמו שכתב תיאודור אדורנו במינימה מוראליה: "לא להרגיש בבית בביתי שלי – זהו היום מרכיב [יסודי] של המוסריות".

הדרך היחידה לקיים חיים מוסריים ויצירתיים, חיים של חירות ונשיאה באחריות, היא דרך הגלות הטכנית, "להיות בפנים, אך לא להשתייך למקום", כפי שכתב זיגמונט באומן בספרו מודרניות נזילה: "לאמנות, כמו גם לאמנים, עשויה להיות יותר ממולדת אחת. במקום להיות חסר בית אפשר להרגיש בבית בבתים רבים, ובכל אחד מהם להיות בפנים ובחוץ בעת ובעונה אחת. לשלב אינטימיות עם המבט הביקורתי של זר המתבונן מבחוץ, מעורבות עם ריחוק – תכסיס שבני אדם מיושבים ונטועים במקומם אינם לומדים בדרך כלל".

²¹ בתרגום ד"ר ישראל אלדר, הוצאת שוקן, 1985.

מין, זהות ואי־נחת

"ליחיד הבשל מבחינה מינית", כתב פרויד ב-1930, "מתירה החברה לבחור כמושא רק את המין־שכנגד, והיא אוסרת רוב סיפוקים שאינם גניטליים ופוסלת אותם כמעשי־נליזות". ועוד הוסיף: "[התרבות] דוחה את חייה־המין כמקור של עונג בזכות עצמו; והיא נוטה לשאת אותם רק כדרך, שעד כה לא נמצא לה תחליף, לרביית גזע האדם".

רק 77 שנים עברו מאז פורסמו הדברים הללו ב"תרבות בלא נחת", והם הופרכו זה כבר מכול וכול. ולחלופין: בעקבות פרויד הצליח הטיפול הפסיכואנליטי, למרות יסודותיו השמרניים, לשחרר אותנו מכבלי התרבות

המדכאת ולשנות את עולמנו.

מה שבטוח הוא שדווקא מצאנו תחליף: רביית גזע האדם אפשרית כיום בלי לקיים יחסי מין. ובישראל, ממלכת הפריזון, על אחת כמה וכמה. רק נקבע תור אצל פרופסור שיף או פרופסור זיידמן, או מומחה אחר להפריה מלאכותית, והדרך אל הילודה סלולה (גם אם ארוכה היא לפעמים ולא קלה). אין צורך שיתקיים קשר מיני בין האב ובין האם, או קשר של אהבה או קשר של מחויבות. הנישואים בוודאי אינם הכרחיים עוד. ככל שהטכנולוגיה מתמקדת בתחום המצומצם של הזרע והביצית, כך גדל מגוון האפשרויות להפגיש ביניהם ומתרחבת מאוד ההגדרה של "משפחה".

וגם זאת: היום מצפים מאיתנו ליהנות מחיי המין "כמקור של עונג בזכות עצמו", בלי שום קשר לרבייה; תעשייה שלמה של צעצועי מין, מדריכים ומומחים למין, סדנאות, תרופות ותרגילים, מגזינים לנשים ולגברים מסורה כולה למטרה הזאת; לעבודת העונג. מי שלא חוותה אורגזמה כהלכה יודעת שמשוהו חסר, תובעת את המגיע לה במקרה הטוב או מתביישת בכישלונה במקרה הרע; והשיחה על הפרקטיקה המינית הולכת ונעשית רווחת, חיונית וגלויה. בדיוק כמו שטען מישל פוקו בתולדות

המיניות 1, מ-1976, כי היחס המדכא למין בתרבות שלנו אינו מתאפיין בהסתרה ובהשתקה, אלא דווקא "מדובר בפטפטת עצומה" על מין, שהתרבות שלנו דרשה וארגנה. "סביר שאנו מדברים על מין יותר מאשר על כל דבר אחר. אנו עושים זאת בכל מאודנו. אנו משכנעים את עצמנו באמצעות דאגה מוזרה שלעולם איננו אומרים די הצורך בנושא זה, שתמיד אנחנו ביישנים ומפוחדים מדי, שאנו מסתירים מעצמנו את העובדות הברורות כשמש מתוך הרגל ונכנעות, ושהעיקר תמיד חומק מאיתנו ויש לצאת פעם נוספת בעקבותיו".²²

אנחנו גם ממש לא חייבות לבחור רק את המין שכנגד. אנחנו יכולות לבחור גם את המין שלנו. אבל זאת חשוב להבין: אנחנו נדרשות לבחור – כך או כך. הזרם המרכזי של התרבות עדיין מתקשה לסבול מצב של חוסר הכרעה מיני, או "מיניות רב-צורתית", כהגדרתו של הרברט מרקוזה (כלומר, מיניות שאינה תואמת את אחת הקטגוריות הפשטניות – הומו, לסבית או הטרוסקסואל). חריגה מקטגוריות עדיין מייצרת אי-נחת מגונה.

²² בתרגום גבריאל אש, סדרת הצרפתיים, הוצאת הקיבוץ המאוחד.

אפשר אם כן לומר כי מכל אמצעי הדיכוי המיני שהפסיכואנליזה התקוממה נגדם נותר היום למעשה רק אחד: "זהות המינית". זהות מינית – של סטרייט, הומו או טרנסקסואל – כמנגנון של גידור, סידור והקצאה, המצליח בדוחק, בכוחות אחרונים, לשמר את ה"נורמלי", לשרטט את גבולותיו ואת ערכיו.

אלא שאבד כלח על ערכי הנורמליות. התרבות נזקקה לנורמליות כדי להבטיח את הרבייה, את המשך קיומו של המין האנושי. אבל כעת מדע הרפואה ממלא את התפקיד בהצלחה במקומה. אפשר להיות הומו, לקנות ביצית בקפריסין ולשכור רחם בהודו. אין שום צורך להיות "נורמלי" כדי להמשיך לפרות ולרבות. הנורמליות עשתה את שלה, היא יכולה ללכת לדרכה. ורק השאיפה לנוחות עוד מחזיקה אותה במקומה.

הזהויות המיניות החריגות והקשיחות של הלסבית וההומו, הביסקסואל והטרנסקסואל התגבשו ברגע היסטורי מסוים, במפנה המאה העשרים, כהתנגדות להגדרה צרה ומצרה של "הנורמלי"; הן היו בגדר התגבשות פוליטית, חברתית, חשובה מאין כמותה, והתמודדו באומץ ובעקשנות עם ההיסטריה של "הנורמלי", שהגן בחירוף נפש על המין האנושי, אבל גם אישרו אגב כך את הגדרתו,

המדומיינת ממילא.

כעת, מקץ מאה שנה של שמרנות, פוסט־שמרנות ושחרור מיני, מעניין לבדוק אם אפשר להרחיב את אופק האפשרויות. אם אפשר להשתחרר מכבלי ההגדרות האלה, להסיר את מכשיר הדיכוי האחרון. כלומר, מעניין אם אפשר להעדיף דווקא את אי־הנחת שבעמימות המינית (אי־הנחת הטמונה בחוסר ההכרעה בין הזהויות המיניות השונות). כך לא נאפשר עוד פטפטת עצומה על מין ומיניות. לא נעניק למסד השמרני מילים שימושיות, מגדירות ומדירות לדיבור על מיניות. נשחרר את המיניות מכבלי המוסרנות ונרום אותה למעלות המוזיקה, השירה והאמנות.

כי איך אפשר לדבר על מיניות? היא מורכבת מכל אלה, מאף אחד מאלה, וגם מהרבה יותר: מדמיון, ממגע, מאיברי מין, מסיפורים ועלילות, מדפוסים, מדימויים, מגוף, מהזמן, מהעונג, מכמיהה ומסיפוקה, ממרחק, מכוח, מקרבה, מתוקפנות ומחולשה, מרגשות, מחשק, מכאב, ממתחיות ומהפגתה, מאלימות, ממה שמזדקר, ממה שחודר, מאי־נחת, מתסכול, מעור ומשיער, מהמכיל ומהקולט, מקור, מחום, ממים, ממכה, מנשיכה, מהרגלים

ומשבירתם, ממה שמפחיד וממה שמקסים, מהרוח, מהקול, מצליפה, מלטיפה, מלחיצה, ממי שכובש וממי שנכנע, ממלח, מסכנה וממאמץ, משיניים, משפתיים ומאצבעות, מרגליים, מכעס, מכיבוש, מסבל, מחומצה, משמן, משפתיים, מאצבעות ומשיניים, ממה שאסור, ממה שמוסתר. מכל החי ומכל האנושי. הרעיון שאפשר לצמצם את כל העושר המגוון הזה לסוג אחד, לקטגוריה אחת – נורמלי או לא-נורמלי – מופרך מעיקרו.

בעקבות האוונגרד הקוויירי, הכופר בהגדרות המיניות הקשיחות, מתקרבת אולי שעתה של המיניות הרב-צורתית, הלא-מוכרעת, זו שאינה מחליקה בנוחות לשום מגירה. מסקרן לראות מה יקרה: האם בקרוב, אם רק נעז, נוכל להתפשט מחליפות הזהות הנוחות, המחבקות והמחממות שלנו, כדי לזכות בחיים עשירים יותר, מלאים יותר, גם אם נוחים פחות? האם נוכל לבחור באדם האהוב, באובייקט המשיכה, מתוך אחריות ומחויבות, בלי להתחייב בהכרח לפרויקט הזהות? בלי להתחייב לאידיאל היופי וההתנהגות ההטררוסקואלי, אבל גם בלי להתחייב לאחידות הפרקטיקה והאסתטיקה של הזהות ההומוסקסואלית?

את חליפת הלסבית שלי, למשל, גדולה ונוחה, אשאיר

אולי מקופלת בארון. לא אשליך אותה אבל גם לא ארכוש לי אחרת זולתה. גם את החליפה של הזהות ה"נורמלית" לא אלבש. היא אולי נוחה אבל היא אינה הולמת אותי ואינה חיונית. כי העונג והקושי והצער, והקסם והכאב, וכל שאר מרכיבי המיניות משתנים, חיים וזזים כל העת. והם אינם שייכים לאיש זולת האדם עצמו, והם אינם נושאים משמעות אלא דיאלוג גופני ונפשי עם אדם אחר. כי טוב לעשות סדר בבלגן, אבל טוב גם להפר את הסדר. נוח להאמין בגורלי או בהכרחי, אבל מאתגר להאמין בחירות. כי כמו כל בחירה חופשית, כך גם ההכרה בפניה המשתנות, החיות, הפורצות, של המיניות מחייבת אחריות. וסכנה. או הימור. וגם ויתור – על הנוחות.

לא תהא תמורה,
לא בחומר, ולא בהדר, ולא באהבה,
ולא בחיי העולם הבא:
רק עמל היום-יום.

תמיר גרינברג, מתוך לא תהא תמורה

אחרית דבר – התנגדויות

בחיבורו המקסים In Praise of Idleness (בשבחי הבטלה, 1932) קרא ברטרנד ראסל לקצר את יום העבודה של השכירים לארבע שעות. הוא חישב ומצא שהכלכלה יכולה לעמוד היטב ביום עבודה מקוצר שכזה. הכול יצאו נשכרים. רק מהאבטלה ומהניצול ייגרע דבר.

”בעולם שבו אף אחד אינו מוכרח לעבוד יותר מארבע שעות ביום”, חזה ראסל, ”כל אדם שניחן בסקרנות מדעית יוכל להתמסר אליה, וכל צייר יוכל לצייר בלי לרעוב, גם אם ציוריו נפלאים. סופרים צעירים לא ייאלצו עוד להתאמץ ולמשוך תשומת לב בעזרת רבי־מכר סנסציוניים כדי להשיג את העצמאות הכלכלית הדרושה להם לכתובת

יצירה מונומנטלית, שאותה, בבוא העת, כבר לא יהיו להם הכוח והיכולת ליצור... " אין שום סיבה, הוא כתב, שנעבוד יותר מארבע שעות ביום לפרנסתנו, בשירות אדונינו. אין טעם שנתיש את עצמנו בשם ערך שרירותי כלשהו – של השוק, של התרבות, ונרוקן את עצמנו מחיות.

דת העבודה, משכנע ראסל, משרתת בעיקר את האנשים שאינם מחויבים לעבוד – את מעמד האדונים, שבטלנותם שלהם "היא מבחינה היסטורית המקור בהא הידיעה של דת העבודה".

וממילא "האדם לא נולד לחיי בטלה", אמר פאנגלוס בקאנדיד. "נעבוד בלי התפלספות", אמר מארטאן. זו היא הדרך היחידה לשאת את החיים"²³.

בסוף דרכם הארוכה, רבת התלאות, המייאשת, שהובילה אותם על פני יבשות וימים, מול סכנה ורשעות, על ספו של המוות ובפסגות של תקווה, מבטאים גיבורי החיבור הסאטירי של וולטר את לקחה המובהק של הבורגנות: "עלינו לטפח את גננו". כלומר: נעשה לנו נחלה, נדאג לעצמנו, נכבה את מצפוננו, לא נטריד עוד

---

23 תרגום: א. ראובני, צ'ריקובר, 1997.

את נפשנו ברע ובטוב של העולם. ונירגע.
כך נעה המטוטלת האכזרית של תרבות הנוחות: בין
השאיפה להתבטל, ושיעבדו אחרים במקומנו, ובין הצורך
לעבוד קשה כדי לטפח את גננו; כדי להתרווח בשלנו
בניחותא.

אבל אולי כדאי דווקא להתנגד. אפשר, למשל, להרחיק את
הספה מהטלוויזיה. לעצב את החדר הגדול בבית לטובת
חיי משחק, שיחה, קריאה ויצירה. בלי לצרוך הרבה. ואולי
אפשר ללכת ברגל ולעמוד בתור. לצאת לסיבוב ארוך.
לוותר על המכוננית. להעדיף תמיד, אם אפשר, נסיעה
ברכבת. או לקרוא אצל וולט ויטמן, ב"שירת עצמי",
בתרגום שמעון הלקין, איך אהבת האני שלו כרוכה
באהבת האחר.

”אני מקלס את עצמי ואני שר את עצמי
ומה שאני נוטל ומניח תהי אתה נוטל ומניח,
שכן כל גרגר השיך לי שיך לך כמו כן...”

אפשר לעשות דברים בעצמנו. למשל, לצבוע את הקירות.
או לנקות את האמבטיה ואת השירותים. או לרסס כתובת

של מחאה במקום ציבורי (כמו זו שראיתי על קיר בדרום תל אביב, באזור מגוריהם של פיליפינים רבים, בראשית 2007):

אם אין אני לי מנילה

אפשר להכיר כי העבודה באמת משחררת – לא העבודה שנעשית למען הארון, בכפייה ובשם הפרנסה בלבד, ולא זו שנעשית במטרה להתנתק מהחברה ולהסתגר מפניה; אלא העבודה שנעשית בשם התשוקה ומכוחה. היא המשחררת.

אפשר לעבוד על ציור. לבנות שולחן. לעצב תוכנה שאינה מתאימה ל"מיקרוסופט". להשתמש בתוכנות שאינן מתאימות ל"מיקרוסופט". לחפש פתרונות יצירתיים לבעיות סביבתיות מעיקות, מבהילות (מי התהום מזוהמים; מה ישתו אנשים עניים, שאינם יכולים לקנות מים בבקבוקים? ומה ישתו שפנים ויעלים, עכברים ונשרים? אולי, לכל הפחות, נפעל כדי להעביר חוק שיכריח חברות כמו מי עדן לשאת באחריות לניקיון הבארות ושאר מקורות המים החופשיים?). אפשר להתארגן. לחפש אנשים עשירים מאוד ולרתום אותם למעשה. לשתול צמחי תיבול בגינת בית המגורים המשותף. לוותר על הנוחות שבמרחב

הפרטי. להתאמץ ולצאת לעולם עם כל האחרות והשונות שלנו, ולא להסתירן. לא לשמור על דיסקרטיות. להסתובב באזורים שאינם מוכרים. לא לפחד מהמבט שיביטו בנו אחרים. לא לפחד להביט. להצטרף לפעילות פוליטית נגד המחסומים. לקרוא סיפורים קצרים ולחשוב עליהם אחר כך (לא להיכנע לסוגה המפנקת של הרומן).

ואפשר לאבד משהו, או, מוטב, ללכת לאיבוד, כמו שמציעה רבקה סולנית: "כשאנחנו מאבדים דברים, המוכר הוא שנשמט מאיתנו; כשאנחנו הולכים לאיבוד, הלא-מוכר הוא שמתגלה לעינינו", היא כותבת במדריך שדה להולכים לאיבוד (קנונגייט, 2006). "חפצים ואנשים נעלמים מעינייך, או ידע או רכוש; את מאבדת צמיד, חבר, מפתחות. אבל את עדיין יודעת איפה את נמצאת. הכול מוכר, חוץ מהעובדה שחסר פרט זה או אחר. או שאת הולכת לאיבוד, ובמקרה כזה העולם פתאום רחב יותר מכפי שאת מסוגלת לתפוס. כך או כך, את מאבדת שליטה".

וכן, אפשר לשוטט בעיר כדי להשתמש בה ולהפעיל אותה בלי להיכנע לדרכים הסלולות והנוחות, כמו שהציע מישל דה סרטו ב"פרקטיקת חיי היום-יום" שלו (מ-1980). ואפשר גם לעצב את "הפסיכו-גיאוגרפיה"

העירונית, כמו שהציע גי דבור, ממקימי התנועה הפריזאית "סיטואציוניסט אינטרנשיונל" בסוף שנות השישים. כלומר אפשר להשתתף בחיי העיר באופן פעיל ומהפכני, בהליכה משוטטת, שאין לה מטרה מכוונת ותועלתנית, אלא היא כל כולה חריגה מתרבות התועלת.

ואפשר גם לחזור מן השוטטות, להתמקם במרכז ולנסות להבין בדיוק איפה אנחנו עומדים. לעצור לרגע כדי להתבונן סביב ולשאול על העיקרון המוסרי ששולט בחיינו: האם שיטת השוק, זו של "הביקוש וההיצע", היא קנה מידה מוצלח להכרעה בין טוב לרע? האם זו דרך טובה להסדיר את היחסים בין החזק לבין החלש? בין אדם לרעהו? בינינו לבין העולם?

או לשאול: עד כמה מופרך בעינינו, באמת ובתמים, חיבורו הסאטירי של ג'ונתן סוויפט, מ-1729, הצעה מתונה, שבו התווה דרך פשוטה, מבריקה מאין כמותה, ברוח עקרונות השוק החופשי, לפתור את בעיית העוני הגמור של ילדים באירלנד ו"לעשותם מועילים לציבור?"
 "...מכר אמריקאי בר-סמכא הבטיח לי בלונדון", כתב סוויפט, "כי ילד בן שנה, שהונק כהלכה, הוא מזון טעים, מזין ומשיב נפש; ואחת היא אם בושל, נצלה, נאפה, או

נרתח; ואין לי ספק שיהיה ערב לחך באותה מידה גם בצורת נזיד בשר, פריקסה או רגו..." עד כמה זה נראה לנו מפלצתי? עד כמה יש בזה בעינינו, בעצם, היגיון? או בניסוח הזה: אם אמצא עובדת שתסכים לנקות את הבית שלי תמורת ארבעה שקלים לשעה, בגלל נסיבות חייה, האם יהיה זה הוגן להעסיק אותה? ואם אנחנו מעסיקים עובדות מהפיליפינים תמורת שכר פשוט כל כך, האם זה הרוע לשמו או רק תוצר ניטרלי מבחינה מוסרית של "הביקוש וההיצע"? ומה על הפונדקאית? מה המחיר ההוגן שהיא יכולה לגבות בעבור עבודת ההיריון המחסנאית שלה? 30 אלף דולר הם הרבה או מעט? ומה אם ההיצע יגדל והמחיר ירד? האם מותר לנצל את האחר בשם הנוחות שלנו? לבשל ולמכור אותו, כדי שלא יהיה לעול על עצמו? כדי שלא יהיה לעול עלינו? האם אפשר שלא?

כמובן, אפשר שלא – לו רק יכולנו לשבור את השיטה. אבל עולם כמנהגו נוהג. דבר לא ישתנה. אפשר לבנות בית ולהרגיש בו בנוח, ואפשר גם להטביעו במצולות. זה היינו הך. לא נשגה באשליות. לא ניצמד לקרן זווית, גם לא להשתחררות העצמית. גם לא לביקורת התרבות.

מקורות

פרידריך ניטשה, המדע העליון. בתרגום ד"ר ישראל אלדד. שוקן, 1985.

אדולף לוס, דיבור לריק, למרות הכול. בתרגום אריה אוריאל. בבל 2003.

בנימין כהן (עורך), המניפסט הקומוניסטי במבחן הזמן. הוצאת הקיבוץ המאוחד, 1998.

שולמית הראבן, תסמונת דולסיניאה. כתר, 1981.

זיגמונט באומן, מודרניות נזילה. בתרגום בן ציון הרמן. מאגנס, 2007.

- הולאן בארת, מיתולוגיות. בתרגום עידו בסוק. בבל, 1998.
- פרייד, תרבות בלא נחת ומסות אחרות. בתרגום אריה בר. הוצאת דביר, 1988.
- הרברט מרקוזה, האדם החד ממדי. בתרגום דליה טסלר. ספרית פועלים, 1971.
- פרידריך ניטשה, מעבר לטוב ולרע. בתרגום ד"ר ישראל אלדר. שוקן, 1967.
- וולטר קאנדיד. בתרגום א. ראובני. צ'ריקובר, 1997.

Linda O'Keefe, **Shoes: A Celebration of Pumps, Sandals, Slippers & More.** *Workman Publishing*, 1996.

Astrid Lindgren, **Do you know Pipi Longstocking?** R&S Books, 1999.

Caroline Cox, **Stiletto.** Collins Design, 2004.

Katherine C. Grier, **Culture and Comfort — Parlor making and Middle Class Identity, 1850-1930.** Smithsonian Institution Press, 1988.

John E. Crowley, **The Invention of Comfort**. The Johns Hopkins University Press, 2001.

Adam Smith, **Wealth of Nations**. Harvard Classics, 1909.

Virginia Woolf, **The Death of the Moth and Other Essays**. (1937)
<http://ebooks.adelaide.edu.au>

Theodor Adorno, **Minima Moralia, Reflections on a Damaged Life**. Verso, 2005 (1951).

John Dewey, **The Public and it's Problems**. Swallow Press, 1954 (1927).

John Thackara, **Designing in a Complex World**. The MIT Press, 2005.

Rebecca Solnit, **A Field Guide to Getting Lost**. Canon Gate, 2005.

Mary Midgley, **Beast and Man**. Routledge Classics, 1995.

Jonathan Swift, **A Modest Proposal: For Preventing the Children of Poor People in Ireland from Being a Burden to Their Parents or Country, and for Making Them Beneficial to the Publick**. Pamphlet. (1729) <http://www.uoregon.edu/~rbear/modest.html>

Bertrand Russell, **In Praise of Idleness: And other essays**. Routledge, 1985.

תודות

תודה למיכל רינות על העזרה, על הקריאה ועל ההערות.

תודה לדפי בן צבי ולדנה אולמרט על הקריאה ועל
ההערות.

תודה לשרית מיכאלי על הסיור ועל ההדרכה באזור
מחסום חווארה.